

Leren excelleren

Excellentieprogramma's in het HBO: een overzicht

Leren excelleren

Excellentieprogramma's in het HBO: een overzicht

Resultaten van de landelijke inventarisatie 2009-2010

Marca Wolfensberger

Hanzehogeschool Groningen

Nelleke de Jong

Universiteit Utrecht

Lyndsay Drayer

Hanzehogeschool Groningen

Hanzehogeschool Groningen

Universiteit Utrecht

2012

Dit onderzoek is uitgevoerd vanuit het Lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen. Het onderzoek is gedaan in opdracht van en mede mogelijk gemaakt door de HBO-raad en is een samenwerking tussen de Universiteit Utrecht en de Hanzehogeschool Groningen.

Universiteit Utrecht

**Hanzehogeschool
Groningen**
University of Applied Sciences

Met bijdragen van:

Elize Eichler, student Windesheim Honours College, specialisatie Communication & Media,
Christelijke Hogeschool Windesheim

Rob Flohr MSc MA, docent statistiek, wiskunde en wetenschapfilosofie, Stenden Hogeschool

Pola Hirschmann, student Technische Commerciële Textielkunde, Saxion Hogeschool

Sander Kleinpenning, student HBO-V, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Pieter Veenstra, projectleider Hanze Sirius Programma, Hanzehogeschool Groningen

Petra Wisselink, student Voeding & Diëtiëk, Hanzehogeschool Groningen

Voor meer informatie

lectoraatexcellentie@org.hanze.nl

Cartografie en Vormgeving

Universiteit Utrecht - Faculteit Geowetenschappen - C&M (Carto-)grafische Vormgeving 8173

© Lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving, 2012

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van een inventarisatieonderzoek naar excellentieonderwijs binnen het HBO. Het Lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen is benieuwd naar de ervaringen en positie van excellentieonderwijs in het HBO. In hoeverre zijn alle instellingen doordrongen van het belang van excellentie bevorderende maatregelen? Wat willen de instellingen bereiken met het excellentieonderwijs? Welk type programma's worden aangeboden? Wat zijn de gevolgen van interventies van de overheid op dit gebied? Is het aantal programma's gegroeid? Kiezen meer studenten voor dit type onderwijs?

Deze vragen komen aan bod in een inventariserend onderzoek naar excellentieprogramma's die worden aangeboden door hogescholen aan studenten in de bachelorfase. Het onderzoek betreft programma's die liepen in het studiejaar 2009-2010. Het onderzoek geeft inzicht in de ontwikkelingen die gaande zijn binnen HBO-instellingen wat betreft excellentieonderwijs. Het lectoraat plaatst dit toegepaste onderzoek binnen het bredere perspectief van de ontwikkelingen in het Hoger Onderwijs op het gebied van excellentie. Hierdoor zijn aanbevelingen en een blik op de toekomst mogelijk.

In dit voorwoord willen we ook alle mensen noemen die door het geven van feedback en het stellen van kritische vragen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport: Margien Bootsma (Universiteit Utrecht), Pierre van Eijl (Universiteit Utrecht), Monique Geerdink (Berenschot), Mariëlle Hoff (PLAN terra), Adriaan de Jong (Dura Vermeer Divisie Infra BV), Robbie Kammeijer (Hogeschool Utrecht), Elles Kazemier (Hanzehogeschool Groningen), Margreet Schurer (Hanzehogeschool Groningen), Carine Stapel (Universiteit Utrecht) en de kenniskringleden van het Lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving.

Samenvatting

Deze inventarisatie is uitgevoerd om inzicht te geven in de ontwikkelingen van het excellentieonderwijs in het Hoger Beroepsonderwijs (HBO). Doel is in beeld te krijgen hoe het excellentieonderwijs in het Nederlandse HBO er voor staat en wat mogelijke knelpunten en succesfactoren zijn. Nevendoelen zijn het vinden van manieren om het excellentieonderwijs meer handen en voeten te geven, het aantal deelnemende studenten en docenten te vergroten en de mogelijke wisselwerking tussen excellentieonderwijs en regulier onderwijs te vergroten. In de huidige inventarisatie wordt voortgebouwd op eerdere inventarisaties die zijn uitgevoerd in het HBO en het wetenschappelijk onderwijs (WO). In deze inventarisatie is de focus verlegd van aantallen programma's naar inhoud, doelen en aantallen studenten.

Onderzocht werd:

1. welke positie de HBO-instellingen innemen wat betreft het aanbod van excellentieonderwijs;
2. hoe de ontwikkeling van dit excellentieonderwijs inclusief aantallen studenten en programma's in de tijd verloopt;
3. wat de gevolgen voor het excellentieonderwijs zijn van interventies die door het ministerie van OCW zijn uitgevoerd, namelijk het Ruim Baan voor Talent programma en het Sirius Programma.

Bovenstaande onderwerpen werden bekeken voor alle bekostigde HBO-instellingen in Nederland, en per instelling ook voor alle subdomeinen (schools/faculteiten) in het studiejaar 2009-2010. De resultaten van de inventarisatie laten zien dat het aanbod aan programma's sterk is gegroeid de afgelopen jaren. In negentien van de in totaal 40 bekostigde hogescholen werden in het studiejaar 2009-2010 excellentieprogramma's aangeboden. Uit de inventarisatie blijkt verder dat de instellingen een eigen visie op excellentie hebben. Inhoudelijk zijn er grote verschillen in omvang van programma's, organisatie van het onderwijs, onderwijsvormen, selectie van excellente studenten en doelen die nagestreefd worden. Het aantal studenten dat deelnam aan een excellentieprogramma bleef laag met 0,2% van de HBO bachelorstudenten. Door recente overheidsstimulering vanuit het Sirius Programma wordt in de komende jaren een sterke toename verwacht in het aantal studenten dat deelneemt aan excellentieonderwijs. Er is ook een aantal hogescholen waar momenteel geen excellentieprogramma's aangeboden worden. Nader onderzoek is nodig om te analyseren waarom sommige hogescholen geen excellentieprogramma's aanbieden.

Naar aanleiding van deze inventarisatie komt een groot aantal vragen naar boven over de doelen en de impact van het excellentieonderwijs bij de hogescholen. Het is nog onduidelijk of er een verband is tussen de doelstelling en de organisatie van de excellentieprogramma's, en in hoeverre het excellentieonderwijs aansluit op de vraag vanuit het werkveld en de maatschappij naar de excellente studenten. Tevens is er reflectie nodig op de kenmerken en kwaliteit van het excellentieonderwijs en hoe hun resultaten in de toekomst gemeten kunnen worden.

English Summary

Learning to excell: an analysis of honours programs in Dutch Higher Education

Results of the 2009/2010-inventory for universities of applied sciences

Introduction

In the Netherlands, educational programs designed for talented and motivated students in higher education (here collectively termed 'honours programs' or 'excellence programs') have been under development since the early 1990's. Initially honours programs were only offered by a number of academic universities, but in the last decade these programs are also being developed at universities of applied sciences (i.e. the institutions for profession oriented higher education). This process was stimulated by an initiative of the Dutch government in 2005 that provided subsidies specifically for the development of honours programs. The present study builds upon previous inventories, allowing for a longitudinal analysis of the development of honours education in the Netherlands. All research discussed in this report is related to programs for undergraduate students studying at the bachelor level of applied universities.

The promotion of excellence in Dutch society is currently an important topic in the knowledge-based economy. In addition, the government funded a second initiative in 2008, the "Sirius Program", aimed at stimulating development of honours programs university-wide honours programmes for a larger student population. From 37 applications for the Sirius Program, nineteen initiatives were selected: eight academic universities and eleven professional universities now participate in the Sirius Program. We therefore anticipated major changes in the number and organization of honours programs. The main research question for the present study is: *How has honours education at universities of applied sciences developed since the last inventory in 2007?*

Methods

We have compiled a list of the characteristic features of all honours or excellence programs offered by Dutch universities of applied science in the study year 2009-2010 and the number of students involved. All government-supported universities of applied sciences were included in this study (N=40). A combination of sources was used to create this empirical data set: digital information and institutional reports were analyzed and combined with interviews conducted with staff responsible for honours programs at the universities.

Results

Universities offering honours programs

Nineteen of 40 universities of applied sciences offered honours programs during 2009/2010, running a total of 40 excellence programs. Teacher-training colleges, arts academies and broad-based professional universities are all represented. In addition three universities who received funding in the Sirius Program were in the process of developing programs.

Organization

The 40 programs running in 2009/2010 could be broadly divided into three categories: (1) honours programs offered as a complete bachelor program of 240 EC. Students enrolled in this category perform all study activities at a higher level. Strikingly, four of five programs in this category are found at teacher training colleges. (2) Excellence programs organized university-wide and offered to students from all majors. Most programs in this category (eight in total) start after the first year of study, are around 30 EC and are an addition to the regular study program. Students enrolled in programs in this category follow the regular study program with their peers and have separate classes for the honours course. (3) Excellence programs organized by one faculty for students of a specific major. Programs in this category (27 programs in total) are in addition to the regular study program and are generally between 20 to 40 EC. Students who successfully completed an honours program, receive an honours supplement or certificate at time of graduation.

A number of universities offer a combination of categories discussed above; e.g. an honours program centrally organized for university – wide participation in addition to programs organized at faculty level.

Number of students

A total of 743 students participated in the honours programs on offer in 2009/2010. This represents 0,23% of students at a university offering an excellence program, and 0,19% of all bachelor students. It should be taken into account that a number of programs is in the start-up phase, while others are only available for students in a specific major. In order to qualify for participation, students have to take part in a selection procedure in which grades and motivation are taken into account.

Objectives of excellence programs

Two main objectives are stated by universities offering excellence programs: stimulation of professional excellence and personal development of students. The programs consist of a combination of advanced courses, work placements, undergraduate research and extra counseling.

Anticipated added value

Developing a culture of excellence in a university is expected to have a wider range of effects besides the educational opportunities for excellent students participating in the programs. Universities receiving funding by the Sirius Program have documented the anticipated added value in their application. The applications were analyzed and categorized into benefits for: (a) the participating excellent student, (b) universities stimulating student excellence, (c) the work field and society. Students graduating with an honours certificate are expected to be better prepared for a master study and to be offered better job opportunities. Stimulating student excellence in a small group of students is expected to radiate a more ambitious study culture to the entire university, thereby raising the standard of the regular student population.

Conclusions

Previous inventories focused on the number of participating universities and the number of programs offered. Due to organizational restructuring, a number of programs are now offered university-wide.

Thus, counting the total number of programs may not actually reflect the development of these programs in universities. For future research, the emphasis may be shifted to the number of places available in relation to the number of students applying and enrolling in an honours program. The percentage of students participating in honours programs in 2009-2010 was found to be quite low: 0,2% of bachelor students. With the Sirius Program the Dutch government aims to increase this to 5% of students enrolled in honours programs. In the near future goals are even higher: up to 10% by 2012. These percentages are important, as the universities and government anticipate that by stimulating excellence in a relatively small population of students, this will result in a more ambitious study culture and raise standards of the entire student population.

This study demonstrates that the term excellence program covers a diversity in programs, with varying intensities (reflected in EC's) and content, making a comparison between universities and programs difficult. On the other hand, these programs offer the universities an opportunity for differentiation and to attract students with a specific honours program. The future will show if the work field requires a more uniform description of an honours program to evaluate its merits. The quality aspect also needs to be taken into account; is a list with basic characteristics of a successful and fully developed honours program, like the one published by the National Collegiate Honors Council in the U.S. (NCHC, 2010) required for the Dutch situation?

Future Perspectives

The present study has resulted in the identification of many new questions for research into the development of excellence education and policy.

1. Research into the objectives of excellence programs. Are these to be measured during the study period of the participating student, directly after graduation or e.g. 5 years after graduation?
2. Research into the quality and content of excellence programs. When is a program classified as honours? Which aspects have to be taken into account when assessing honours programs?
3. Research into the position of excellence education as a means for universities to differentiate. Will excellent students be attracted to a particular university by a specific honours program?
4. Financing of excellence programs. What are the costs and benefits of excellence programs? Is this the best investment of public spending?
5. Percentage of students participating in excellence programs. The aim in the Sirius Program is that 5% of students participate in an excellence program during their study, while the government aims at 10% of students by 2012. Is this realistic in the present time of cuts in budgets? Why do 18 of 40 universities *not* offer excellence programs?
6. The role of teachers and lecturers in excellence education. Surprisingly, the selection process for students was clearly defined by universities, but not for teachers. What are the characteristics of successful teachers for excellent students, and how can these characteristics be developed?
7. Excellence programs as leverage for improvement of quality in higher education. What is the influence of students participating in excellence programs on students in the regular study program? Do teachers of excellence programs use the experiences they encounter in the regular programs?

References

- Groothengel, C., Eijl, van P. (2008). Honoursprogramma's in het HBO – Inventarisatie 2007 (deel I) met een nadere verkenning (deel II). *IVLOS mededelingenreeks nr 85*. Universiteit Utrecht.
- NCHC 2010, <http://www.nchchonors.org/basicchonorsprogramcharacteristics.shtml>

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
English summary	9
1. Inleiding	17
2. Onderzoeksopzet en Methoden	17
3. Hogescholen en hun excellentieprogramma's	27
4. De organisatie: type, omvang en positionering	33
5. Aantal studenten en selectie	39
6. Doelen en onderwijsvormen	43
7. Verwachte meerwaarde volgens instellingen met Siriussubsidie	47
8. Conclusie, discussie en reflectie	55
9. Agenda voor de toekomst	63
Literatuurlijst	69
Lijst met afkortingen	71
Geïnterviewde connaisseurs	72
Bijlagen:	73
- Bijlage 1: Inventarisatieschema	74
- Bijlage 2: Basic characteristics of a fully developed honors program	75
- Bijlage 3: Tien kernpunten van een volledig ontwikkeld honoursprogramma	77
- Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland	78

Figuren

1	Aanbod excellentieprogramma's op HBO-instellingen 2009-2010	27
2	Toename excellentieprogramma's in het HBO 2001-2010	29

Tabellen

1	Startdata van excellentieprogramma's in het HBO tussen 2001-2008	20
2	Hogescholen met en zonder excellentieprogramma's in het studiejaar 2009-2010	28
3	Hogescholen met en zonder excellentieprogramma's in het studiejaar 2009-2010, en de status van de subsidieaanvraag in het kader van het Sirius Programma	30
4	Hogescholen met een excellentieprogramma als aparte opleiding	34
5	Hogescholen met instellingsbrede excellentieprogramma's	35
6	Hogescholen met excellentieprogramma's voor één opleiding of school	37
7	Het aantal voltijdstudenten dat deelneemt aan een excellentieprogramma per hogeschool	39
8	Sirius Programma's van HBO-instellingen	47
9	Geclaimde toegevoegde waarde van de excellentieprogramma's volgens de instellingen met een toegekende Siriussubsidie	49

Kaderteksten

I	Windesheim Honours College <i>Door Elise Eichler</i>	34
II	Het Honoursprogramma aan de Hanzehogeschool Groningen <i>Door Pieter Veenstra</i>	38
III	Wat willen excellente studenten Voeding en Diëtetiek? <i>Door Petra Wisselink</i>	41
IV	Het Bachelor with Honours Nursing (BHN) Programme van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, opleiding HBO-V <i>Door Sander Kleinpenning</i>	45
V	het Saxion Honours Programma <i>Door Pola Hirschmann</i>	48
VI	Het Honoursprogramma van Stenden Hogeschool Leeuwarden <i>Door Rob Flohr MSc MA</i>	51

Inleiding

De positie van het excellentieonderwijs in het Nederlandse hoger onderwijs is in de afgelopen tien jaar veranderd. Aanleidingen hiertoe zijn interventies vanuit het Ministerie van OCW, zoals 'Ruim Baan voor Talent' en het Sirius Programma. Daarnaast spelen de invoering van de Bachelor-Masterstructuur en de daarmee samenhangende internationalisering binnen het hoger onderwijs een rol. Het wordt voor studenten in toenemende mate belangrijk zich te kunnen onderscheiden in de bachelorfase om toegelaten te worden tot een selectieve masteropleiding. Verder is de positie van afgestudeerde studenten op de arbeidsmarkt veranderd sinds het uitbreken van de kredietcrisis in het najaar van 2008 en de recessie die daarop volgde. De Nederlandse economie lijkt zich vanaf 2010 voorzichtig te herstellen (Managers online, 2011) maar komt mogelijk opnieuw onder druk te staan door de eurocrisis. Door de wisselende arbeidsmarkt en de komende vergrijzingsgolf laait de 'war for talent' ook in Nederland op. Dit is belangrijk in verband met de ontwikkeling van excellentieprogramma's die initiatiefrijke en hoog opgeleide studenten moeten leveren. Het is echter onbekend hoe het gesteld is met het excellentieonderwijs in het hoger onderwijs, in het bijzonder in het Hoger Beroeps Onderwijs (HBO). Welke programma's worden aangeboden en hoe zien die programma's eruit? Hoeveel studenten doen mee? Wat zijn de gevolgen van interventies van de overheid op dit gebied? Deze vragen komen aan bod in een inventariserend onderzoek naar excellentieprogramma's die door hogescholen aan studenten in de bachelorfase worden aangeboden. Het onderzoek geeft inzicht in ontwikkelingen die gaande zijn binnen het HBO-onderwijs van instellingen met het excellentieonderwijs.

Het maatschappelijk belang van excellentieonderwijs

Overheid en bedrijfsleven

De ambitie van de overheid en het bedrijfsleven is om Nederland weer tot de top 5 van sterkste kenniseconomieën te laten behoren (Kennis en Innovatie Foto, 2011). Hiermee wordt een maatschappij bedoeld waarin een groot deel van de economische groei voortkomt uit (technische) kennis. Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie heeft onlangs haar nieuwe beleid voor het bedrijfsleven bekend gemaakt (Rijksoverheid, 2011). Samen met ondernemers en onderzoekers zijn negen cruciale sectoren van de economie uitgekozen om gericht versterkt te worden. Een belemmerende factor hierin kan het ontbreken van beschikbaar talent zijn. Uit recent onderzoek van Price Waterhouse Coopers (2011) blijkt dat 63 procent van de directies van bedrijven gebrek aan talent, kennis en kunde als bedreiging ziet. Omdat talent dwars door alle topgebieden heen loopt, wordt door wetenschappers gepleit talentontwikkeling als zelfstandig topgebied te formuleren (ScienceGuide, 2011). Er is een toenemende roep om kennisintensivering en meer nadruk op het belang van excellentiebevordering binnen het hoger onderwijs. Interdisciplinair werken, over grenzen kijken en creativiteit zijn essentieel om tot innovatieve producten te komen. Excellentieprogramma's kunnen hier een bijdrage aan leveren. Interviews met sleutelfiguren uit maatschappij en wetenschap geven aan dat er in de Nederlandse samenleving behoefte is aan afgestudeerden van excellentieprogramma's (Schreve-Brinkman, 2008).

Onderwijs

De basiskwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs wordt in algemene zin als goed beoordeeld. Vrijwel alle opleidingen zijn door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) geaccrediteerd. Het blijft echter onduidelijk of er ook topkwaliteit wordt geleverd, zoals ook de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (Veerman et al., 2010) opmerkt. Er is nog geen goed internationaal referentiekader op het terrein van hoger onderwijs ontwikkeld. De internationale rankings van universiteiten zijn gebaseerd op publicatiescores van onderzoek, terwijl de factor onderwijs hier niet in wordt meegenomen. Internationaal vergelijkend onderzoek is wel gedaan onder middelbare scholieren. In het 'Programme for International Student Assessment' (PISA) worden vijftienjarige scholieren uit 65 landen onderzocht op hun praktische kennis en vaardigheden op het gebied van wiskunde, natuurwetenschappen en leesvaardigheid. De Nederlandse scholieren scoren ruim boven het gemiddelde van de OESO-landen die deelnemen aan de PISA-evaluatie en komen uit op een tiende (leesvaardigheid) en elfde (wiskunde, natuurwetenschappen) plaats. Uit dit onderzoek blijkt dat Nederland zijn hoge internationale positie op middelbaar onderwijsgebied te danken heeft aan de relatief goede prestaties van minder en gemiddeld scorende leerlingen (OECD, 2010). Hoge niveaus van kennis en vaardigheden worden van belang geacht voor de productiviteit en innovatie in een land. Op het allerhoogste vaardigheidsniveau behoren de beste Nederlandse leerlingen echter niet tot de top van de wereld. In het rapport "Excellence for productivity" (Minne et al., 2007) geven de auteurs aan dat dit aan de structuur van het Nederlandse onderwijssysteem zou kunnen liggen. Het zou kunnen dat het onderwijs er niet op gericht is het maximale uit de beste studenten te halen en dat het aanwezige talent niet optimaal benut wordt met betrekking tot dit vaardigheidsniveau.

Het begrip excellentie

De verwante begrippen excellentie, talent en begaafdheid worden vaak door elkaar gebruikt. Met het begrip talent wordt een gave bedoeld, een natuurlijke begaafdheid of bekwaamheid. In het dagelijks taalgebruik wordt intellectuele begaafdheid vaak gelijkgesteld aan intelligentie. Gardner (1983) heeft verschillende intelligenties benoemd aan de hand van de prestatiegebieden waarin iemand begaafd kan zijn, waaronder linguïstische, logisch-wiskundige, ruimtelijk-visuele, lichamelijke, muzikale, en intra- en interpersoonlijke begaafdheid. De twee eerstgenoemde begaafdheden krijgen de meeste aandacht in de schoolomgeving en in intelligentietesten. Voor het kunstonderwijs zijn de ruimtelijke, lichamelijke en muzikale begaafdheden van belang. De intra- en interpersoonlijke intelligenties worden samen ook de emotionele intelligentie genoemd.

In de context van excellentie- of talentstimulering in het hoger onderwijs spreken we niet alleen van een excellente student als een persoon een bovengemiddeld intellectueel vermogen heeft op één of meerdere van bovengenoemde gebieden, maar spelen persoonlijkheidskenmerken als creativiteit, doorzettingsvermogen en wijsheid tevens een belangrijke rol (Renzulli, 1986; Sternberg, 2003). Mönks (1995) geeft het belang aan van omgevingsfactoren, zoals de thuisomgeving (gezin), de school en de invloed van 'peers' (leeftijdsgenoten) bij de ontwikkeling van talent. In het multifactorenmodel van Heller (2007) worden al deze aspecten gecombineerd. Het model beschrijft de interactie tussen begaafdheidsfactoren, omgevingsfactoren en persoonlijkheidskenmerken. Samen kunnen zij bijdragen aan excellente prestaties. Het "Differentiated Model of Giftedness and Talent"

van Gagné (1991) is een soortgelijk model waarin de verschillende factoren worden getoond die kunnen meespelen of een potentieel excellente student tot excellente prestaties komt. Wolfensberger (2011) heeft een *'Integratief model om te komen tot excellente prestaties'* ontwikkeld voor het hoger onderwijs.

De ontwikkeling van excellentieonderwijs in het HBO

In het buitenland, voornamelijk in de Angelsaksische landen, is al lang ervaring met excellentieonderwijs binnen het hoger onderwijs. In de VS is in 1922 begonnen met het aanbieden van een honoursprogramma op één universiteit. Inmiddels bieden honderden universiteiten in de VS honoursprogramma's aan. Het gaat hierbij om speciaal ontwikkeld onderwijs, opgezet voor studenten die meer kunnen en willen dan het reguliere programma biedt (Wolfensberger et al., 2004). Het betreft meestal kleinschalig uitdagend onderwijs waar een substantiële extra inzet van de student vereist wordt. Een eigenschap van honoursonderwijs is dat het op maat gesneden is en per onderwijsinstelling en zelfs per opleiding of faculteit sterk kan verschillen. Het kan gaan om meer diepgang binnen het door de student gekozen vakgebied, maar ook om verbreding en persoonlijke ontwikkeling (zie bijlage 2 voor een overzicht van de basic characteristics van honoursprogramma's in de VS, zoals opgesteld door de National Collegiate Honors Council). In Nederland ontstonden in de jaren '90 de eerste honoursprogramma's op universiteiten, al werden ze vaak anders genoemd, bijvoorbeeld excellent tracé, plusprogramma of masterclass (van Eijl et al, 2005). Vooral de afgelopen tien jaar is het aantal excellentieprogramma's in het WO sterk gegroeid; alle bekostigde universiteiten, behalve Wageningen Universiteit en de Open Universiteit, bieden ze aan (zie bijlage 4 voor de resultaten van de inventarisatie van excellentieprogramma's in het WO). Excellentieprogramma's in het HBO kwamen pas na 2000 tot ontwikkeling. In 2001 startte het eerste programma, een Masterklas voor de lerarenopleiding van Fontys en de Hogeschool Rotterdam. In het studiejaar 2005-2006 werden in totaal zes programma's aangeboden op verschillende hogescholen: de Hogeschool van Amsterdam met twee programma's, Fontys Hogescholen met een eigen programma en de bovengenoemde Masterklas in samenwerking met de Hogeschool Rotterdam, een gezamenlijk meester-gezel talentproject van de Hanzehogeschool, Stenden Hogescholen en de NHL, en de NHTV met één programma (Groothengel & van Eijl, 2008). Tabel 1 laat de ontwikkelingen tot 2008 zien waarbij er sinds 2006 nog tien excellentieprogramma's zijn bijgekomen.

Ruim Baan voor Talent

De commissie Ruim Baan voor Talent begon in 2004 vanuit de overheid met experimenten om talent te stimuleren in het hoger onderwijs. Voor de experimenten en de voorbereiding daarvan was voor de periode 2004-2007 twintig miljoen euro gereserveerd (vijf miljoen euro per jaar) (Commissie Ruim Baan voor Talent, 2004). Een belangrijk doel van de commissie was om adviezen uit te brengen en studie te doen naar manieren om talent te bevorderen (Commissie Ruim Baan voor Talent, 2007). De experimenten vonden plaats in twee rondes. Allereerst werd de aandacht gericht op collegegelddifferentiatie en op selectie aan de poort. De tweede ronde, van 2005 tot 2007 richtte zich specifiek op honoursprogramma's waar subsidies voor werden gegeven. In het beoordelingskader lag de nadruk op extra gemotiveerde studenten, de kwaliteit van docenten en de vorming van 'academic en professional communities'. Veertien van de 55 aanvragen werden gehonoreerd voor subsidie (Commissie

Tabel 1: Startdata van excellentieprogramma's in het HBO tussen 2001-2008. De data zijn afkomstig uit de inventarisatie van Groothengel & van Eijl (2008).

Excellentieprogramma	Fontys Hogescholen en Hogeschool Rotterdam	Start jaar	Subsidie Ruim Baan
1. Masterklas (lerarenopleiding)	Fontys en Rotterdam	2001	Nee
2. Honours Programme en Studio AMFI	Hogeschool van Amsterdam	2004	Nee
3. SPECO Sportbusiness Centre	Fontys Hogescholen		Nee
4. Strategic Business Management & Marketing	NHTV Breda	2005	Nee
5. Talentproject: meester-gezel	Hanzehogeschool, NHL, Stenden Hogeschool		Nee
6. Aviation Management	Hogeschool van Amsterdam		Nee
7. Bachelor with Honours Nursing	Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	2006	Ja
8. Klassieke werken in de hedendaagse context	Christelijke Hogeschool Ede		Ja
9. Conservatoria	Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Koninklijk Conservatorium		Ja
10. Vastgoed en Makelaardij	Hanzehogeschool		Ja
11. Saxion Honours Programma	Saxion Hogeschool		Nee
12. PABO	Hogeschool INHolland		Nee
13. Kunst, Wetenschap en Praktijk	Gerrit Rietveld Academie (met Universiteit van Amsterdam)		Ja
14. Topclass Economie en Management	Hogeschool Utrecht		Ja
15. Masterclass Integrated Product Development	Hogeschool Utrecht	2007	Ja
16. Honours College	CH Windesheim	2008	Nee

Ruim baan voor Talent, 2007). Hiervan waren zes afkomstig uit het HBO en was één aanvraag een samenwerking tussen HBO (Gerrit Rietveld Academie) en WO (de Universiteit van Amsterdam). Het Ruim Baan voor Talent programma heeft de ontwikkeling van excellentieprogramma's op het HBO tussen 2006 en 2007 sterk gestimuleerd, zoals te zien is in tabel 1. Uit de inventarisatie van Groothengel & van Eijl (2008), bleken er anno 2007 in totaal vijftien excellentieprogramma's te lopen aan zestien HBO-instellingen. Van deze vijftien programma's werden er drie door meerdere instellingen samen ontwikkeld. Daarnaast boden vier HBO-instellingen meer dan één excellentieprogramma aan. Op het moment van inventarisatie in 2007 waren de meeste programma's recent gestart; negen programma's liepen vanaf 2006 of 2007 en één programma zat nog in de opstartfase (Christelijke Hogeschool Windesheim). De excellentieprogramma's binnen het HBO vielen op doordat ze, in vergelijking met programma's op universiteiten, meer beroepsgericht waren en zich richtten op de 'innovatieve professional van de toekomst' (Groothengel & van Eijl, 2008).

Het Sirius Programma

De commissie Ruim Baan voor Talent adviseerde in haar eindrapport (2007) dat er meer ervaring opgedaan moest worden met excellentieonderwijs in het Hoger Onderwijs. Het Ministerie van OCW heeft vervolgens in 2008 het Sirius Programma in gang gezet, waarbij universiteiten en hogescholen gestimuleerd werden om uitgebreidere trajecten voor hun topstudenten te ontwikkelen (zie www.siriusprogramma.nl). Het Sirius Programma heeft als motto: 'meer halen uit de beste studenten in het onderwijs' en als doel: 'meer inzicht verkrijgen in wat de beste manier is om excellentie te bevorderen en inzicht in de belemmeringen die hiervoor in de huidige situatie bestaan'. Hogescholen en universiteiten werden uitgenodigd om een integraal plan voor excellentiebevordering in te dienen en daarmee een subsidieaanvraag te doen. De aanvragen zijn beoordeeld door een team van experts. Het is een subsidievoorwaarde van Sirius dat instellingsbreed aan excellentiebevordering gewerkt wordt: minstens vijf procent van alle studenten aan de gesubsidieerde onderwijsinstelling moet deel gaan nemen aan een excellentieprogramma.

Allereerst werd 48,8 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de stimulering van excellente bachelorstudenten in de jaren 2008-2012. In 2010 werd 12,2 miljoen euro beschikbaar gesteld voor ontwikkeling van excellentietrajecten in de masterfase. Het Sirius Programma hanteert een co-financieringsmodel; het Ministerie van OCW en de onderwijsinstellingen dragen ieder 50% bij aan de kosten van het excellentieprogramma. Dit is de eerste keer dat in Nederland een dergelijk groot bedrag in excellentiebevordering wordt geïnvesteerd. Uiteindelijk is 17,4 miljoen subsidie aan HBO-instellingen toegekend. Dit gehele bedrag betreft cofinanciering van bachelorprogramma's in het HBO. Van de elf aanvragen voor excellentieprogramma's in de masterfase was slechts één aanvraag afkomstig vanuit het HBO. Deze is niet gehonoreerd.

De aanvragen voor de bachelorfase vonden plaats in twee rondes. In totaal zijn er 37 aanvragen ingediend door 40 instellingen: tien aanvragen vanuit elf WO-instellingen (UvA en VU hadden een gezamenlijke aanvraag), één aanvraag gezamenlijk vanuit WO en HBO (Wageningen Universiteit en Hogeschool Van Hall Larenstein), en 26 aanvragen vanuit 27 HBO-instellingen (Hogeschool Domstad en de Marnix Academie hadden een gezamenlijke aanvraag). Er zijn negentien aanvragen gehonoreerd. Daarvan zijn er elf afkomstig van HBO-instellingen. Niet alleen aan deze aanvragen is te zien dat excellentiebevordering in het HBO meer onder de aandacht komt. De huidige inventarisatie laat zien dat ook binnen een aantal instellingen die geen Siriusaanvraag hebben ingediend of geen subsidie hebben gekregen, excellentieprogramma's zijn gestart.

Vraagstelling

Om zicht te krijgen op de huidige staat van het excellentieonderwijs in de bachelorfase van het HBO is een nieuwe inventarisatie nodig. Deze inventarisatie past in een longitudinaal volgen van deze programma's. Ze bouwt voort op eerdere inventarisaties van zowel excellentieprogramma's in het HBO van 2007 (Groothengel & Van Eijl, 2008) als van excellentieprogramma's in het WO (Van Eijl et al., 2003; Van Eijl et al., 2005). De centrale vraag is:

Hoe heeft het excellentieonderwijs binnen het HBO zich ontwikkeld sinds de laatste inventarisatie in 2007?

Op basis van de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen gesteld:

1. a. Welke excellentieprogramma's worden aangeboden in het studiejaar 2009-2010?
b. Welke hogescholen hebben programma's in ontwikkeling?
2. Hoe zijn de excellentieprogramma's binnen de hogescholen georganiseerd?
3. a. Hoeveel studenten nemen deel en hoe worden zij geselecteerd?
b. Wat is de verwachting over het toekomstig aantal deelnemende studenten?
4. a. Welke doelstellingen hebben onderwijsinstellingen met de excellentieprogramma's?
b. Welke onderwijsvormen worden toegepast om de doelstellingen te behalen?
5. Wat is de verwachte toegevoegde waarde van excellentieprogramma's in de perceptie van de onderwijsinstellingen?

2

Onderzoeksofzet en methoden

Voorafgaand aan deze inventarisatie zijn interviews gehouden met sleutelfiguren en beleidsmedewerkers over excellentietrajecten in het hoger onderwijs (achter in dit rapport is hiervan een overzicht opgenomen). Deze interviews hebben plaatsgevonden in februari en maart 2010. De kennis die is opgedaan door deze interviews is gebruikt bij de opzet van het onderzoek en bij het schrijven van dit rapport.

Omschrijving van het begrip ‘excellentieprogramma’

In deze inventarisatie wordt gebruik gemaakt van het begrip ‘excellentieprogramma’ als een overkoepelende term. Bij de inventarisatie is als definitie gehanteerd dat het programma’s zijn die speciaal zijn ontwikkeld voor studenten die meer willen en kunnen dan het reguliere programma hen biedt. Deze definitie was eerder gebruikt voor honoursprogramma’s (Wolfensberger et al. 2004). In deze rapportage is het overkoepelende begrip excellentieprogramma’s gebruikt om alle initiatieven mee te nemen.

Er zijn in deze inventarisatie geen eisen gesteld aan de omvang of organisatie van het programma om het tot een excellentieprogramma te kunnen rekenen. Mooij & Fettelaar (2010) hebben in de discussie over definiëring van excellentieonderwijs opgemerkt dat de definiëring in de praktijk onder andere volgt uit de toekenning van aanvragen in het Sirius Programma. De programma’s in de goedgekeurde aanvragen worden immers door de experts van Sirius beschouwd als excellentieprogramma’s. Zo vallen university colleges, honoursprogramma’s, selectieve specialisaties en individuele excellentieroutes onder de term excellentieprogramma. Onder het begrip excellentieprogramma vallen in deze inventarisatie niet de twinprogramma’s, double degree programma’s en universitaire PABO’s (pedagogiek en leraar primair onderwijs) waar twee diploma’s worden gehaald. Deze programma’s zijn gezien hun aard natuurlijk wel verzwaarde studieprogramma’s, maar worden veelal niet gezien als speciaal ontwikkeld onderwijs. Ook speciale schakelprogramma’s naar universitaire masteropleidingen die tijdens de HBO-bachelorfase doorlopen kunnen worden, zijn in deze inventarisatie niet meegenomen.

Wijze van inventariseren

Alle door de overheid bekostigde HBO-instellingen in Nederland zijn meegenomen in deze inventarisatie. Met deze 40 HBO-instellingen (zie voor de volledige lijst www.hboraad.nl) is telefonisch of per e-mail contact geweest over de inventarisatie. Er is via de websites van de HBO-instellingen digitale informatie gezocht over de aanwezigheid van excellentieprogramma’s, zowel op centraal als op school- of faculteitsniveau. Aanvullende informatie is verkregen door middel van vragenlijsten (telefonisch of per e-mail) en interviews. De systematische gegevensverzameling heeft plaatsgevonden tussen maart en september 2010 en de onderzoeksresultaten hebben betrekking op de bachelorfase in het studiejaar 2009-2010. Programma’s die zijn gestart vanaf september 2010 zijn niet in de telling meegenomen.

Inventarisatieschema hogescholen

Deze inventarisatie wil een beeld geven van alle excellentieprogramma's die in 2009-2010 op het HBO in de bachelorfase aanwezig waren en wil kerncijfers aangaande dit excellentieonderwijs toegankelijk maken. Ook wil dit rapport laten zien hoe excellentieprogramma's binnen het HBO zijn georganiseerd. Daartoe werd per instelling geïnventariseerd welke opleiding of faculteit een excellentieprogramma organiseert en wie de coördinator of contactpersoon van het excellentieprogramma is. Er is een beschrijving van de inhoud van het programma gevraagd: wat voor soort programma betreft het, wat wordt er aangeboden en waar is het programma inhoudelijk op gericht? Hiermee werd inzicht verkregen in de variëteit in excellentieprogramma's. Er is gevraagd naar onderwijsvormen: hoe wordt het onderwijs aangeboden? Daarnaast is geïnventariseerd wat de omvang van het programma is (in studiepunten of EC), in welk studiejaar het aanvangt en of het programma extracurriculair is of vervangend is voor een deel van het reguliere programma. Ook is gevraagd naar het doel en/of het missiestatement van het programma om te inventariseren wat de instelling wil bereiken met het programma.

Van de deelnemers aan programma's zijn een aantal kenmerken geïnventariseerd. Allereerst voor wie het programma bedoeld is, dus welke kenmerken studenten moeten hebben om deel te kunnen nemen. Daaraan gekoppeld is gevraagd naar de manier waarop studenten geselecteerd en toegelaten worden. Een belangrijk aspect van deze inventarisatie is het aantal studenten dat deelneemt aan excellentieprogramma's: gevraagd is naar het aantal deelnemende studenten in het collegejaar 2009-2010. Tevens is gevraagd naar het aantal meewerkende docenten om meer inzicht te krijgen in de docent-student ratio. Dit werd door de beoordeling vanuit Sirius ook als belangrijk gezien. Het bleek echter lastig om inzicht te krijgen in het aantal meewerkende docenten per programma doordat sommige programma's werken met wisselende docenten of docenten die alleen af en toe een lezing geven. Informatie over het aantal docenten komt daarom verder niet aan bod in deze inventarisatie. Tenslotte is gevraagd naar de manier van toetsing en de wijze waarop de afsluiting en honorering plaatsvindt. Zie voor het complete inventarisatieschema Bijlage 1.

Documentanalyse

De aanvragen die door instellingen gedaan zijn in het kader van het Sirius Programma bevatten gedetailleerde informatie over de excellentieprogramma's van de desbetreffende instellingen. Van deze aanvragen zijn alleen de (uiteindelijk) goedgekeurde aanvragen openbaar gemaakt (zie www.siriusprogramma.nl). Deze zijn geanalyseerd aan de hand van de volgende onderwerpen: verwachte meerwaarde, doelgroepen en verwachte studentenaantallen.

Procedure voor dit rapport

De eerste gegevens over de aanwezigheid van excellentieprogramma's per hogeschool en aantallen studenten zijn verwerkt in een voorpublicatie (Wolfensberger & De Jong, 2011). Deze voorpublicatie is verstuurd naar alle hogescholen, met daarbij het verzoek te reageren indien gegevens niet mochten kloppen. Twee hogescholen hebben gereageerd op gegevens in de voorpublicatie en hun

opmerkingen zijn in dit rapport verwerkt. Daarnaast is dit rapport op ons verzoek door experts van commentaar voorzien¹. Hun feedback is verwerkt in het rapport.

Methodologische beperkingen onderzoek

Hieronder wordt ingegaan op een aantal aandachtspunten en beperkingen van het uitgevoerde onderzoek. In deze inventarisatie is er voor gekozen om gericht een aantal aspecten van het excellentieonderwijs te onderzoeken. Zo is een beeld ontstaan van wat elk programma inhoudt. Bij de vergelijking van programma's wordt duidelijk dat deze aspecten niet door alle respondenten op dezelfde manier zijn ingevuld en een goede vergelijking is daarom niet altijd mogelijk. Zo werd bijvoorbeeld de vraag naar het doel of missiestatement van het programma op verschillende manieren geïnterpreteerd.

Daarnaast was het aantal docenten dat aan de excellentieprogramma's meewerkt niet bij alle contactpersonen bekend. Omdat dit vaker niet dan wel bekend was, zijn deze gegevens verder niet uitgewerkt in deze inventarisatie. Tevens bestaat het gevaar dat de uitgevoerde inventarisatie een beeld geeft van excellentieonderwijs dat door websites en voorlichters gegeven wordt: dit is vaak een wat algemener beeld met minder oog voor details, waarbij het gevaar bestaat dat het unieke karakter van een programma niet naar voren komt. In de 'Agenda voor de toekomst' aan het eind van dit rapport wordt daarom aanbevolen ook enkele casestudies te doen.

1 De namen van deze experts staan vermeld in het voorwoord.

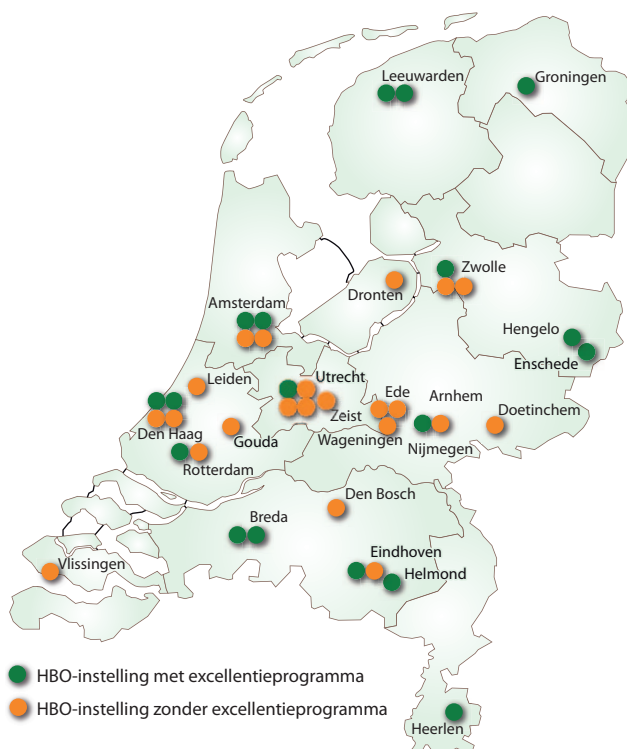
3 Hogescholen en hun excellentieprogramma's

Dit hoofdstuk staat in het teken van de excellentieprogramma's die aangeboden werden aan hogescholen in 2009-2010. In dit hoofdstuk wordt het aantal programma's besproken en het aantal hogescholen dat excellentieprogramma's aanbiedt. Daarnaast wordt de geografische spreiding besproken en de ontwikkeling van programma's door de tijd heen.

Aantal programma's

In het collegejaar 2009-2010 boden negentien hogescholen één of meerdere excellentieprogramma's aan (tabel 2). In totaal werden door deze negentien hogescholen 40 verschillende excellentieprogramma's aangeboden. Sommige hogescholen bieden dus ook meer dan één excellentieprogramma aan. Er zijn drie hogescholen die vijf of meer programma's aanbieden. Deze programma's worden door verschillende opleidingen aangeboden. Dit zijn de Hanzehogeschool (zeven programma's), de Hogeschool van Amsterdam (vijf programma's) en Saxion (vijf programma's).

Spreiding

In figuur 1 is de geografische spreiding te zien van HBO-instellingen met en zonder excellentieprogramma. Instellingen met excellentieprogramma's zijn door het hele land heen te vinden. Alleen in Flevoland en in Zeeland wordt geen excellentieprogramma aangeboden. Het is opvallend dat er relatief veel HBO-instellingen die zich buiten de Randstad bevinden excellentieonderwijs aanbieden, zoals in Leeuwarden, Groningen, Enschede, Hengelo en in Heerlen.

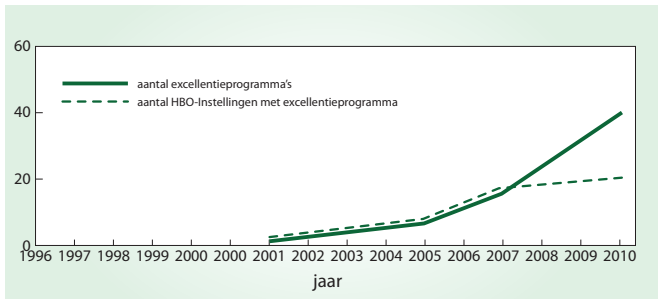
Figuur 1: Aanbod excellentieprogramma's op HBO-instellingen 2009-2010

Tabel 2: Hogescholen met en zonder excellentieprogramma's in het studiejaar 2009-2010. Alle door de overheid bekostigde HBO-instellingen zijn in deze inventarisatie meegenomen (40 totaal).

Hogeschool	Aanwezigheid van een excellentieprogramma op een hogeschool	Aantal excellentieprogramma's per hogeschool
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten	Nee	-
ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten, Arnhem	Nee	-
Avans Hogeschool, Breda	Ja	1
CAH Dronten	Nee	-
Christelijke Hogeschool Ede	Nee	-
CH Windesheim, Zwolle	Ja	1
Codarts, Hogeschool voor de Kunsten, Rotterdam	Nee	-
De Haagse Hogeschool, Den Haag	Nee	-
Design Academy Eindhoven	Nee	-
Driestar Hogeschool, Gouda	Nee	-
Fontys Hogescholen, Eindhoven	Ja	2
Gereformeerde Hogeschool, Zwolle	Nee	-
Gerrit Rietveld Academie, Amsterdam	Ja	1
Hanzehogeschool Groningen	Ja	7
HAS Den Bosch	Nee	-
Hogeschool De Kempel, Helmond	Ja	1
Hogeschool der Kunsten Den Haag	Ja	1
Hogeschool Domstad, Utrecht	Nee	-
Hogeschool Edith Stein, Hengelo	Ja	1
Hogeschool HELICON, Zeist	Nee	-
Hogeschool INHOLLAND, Den Haag	Ja	1
Hogeschool IPABO, Amsterdam	Nee	-
Hogeschool Leiden	Nee	-
Hogeschool Rotterdam	Ja	1
Hogeschool Utrecht	Ja	3
Hogeschool van Amsterdam	Ja	5
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	Ja	3
Hogeschool Van Hall Larenstein, Wageningen	Nee	-
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Utrecht	Nee	-
Hogeschool Zeeland, Vlissingen	Nee	-
Hogeschool Zuyd, Heerlen	Ja	2
Hotelschool Den Haag	Nee	-
Iselinge Hogeschool, Doetinchem	Nee	-
Katholieke Pabo Zwolle	Nee	-
Marnix Academie, Utrecht	Ja	1
NHL (Noordelijke Hogeschool Leeuwarden)	Ja	1
NHTV Internationaal Hoger onderwijs Breda	Ja	2
Saxion, Enschede	Ja	5
Stenden Hogeschool, Leeuwarden	Ja	1
Stoas Hogeschool, Ede	Nee	-
Totaal aantal hogescholen die betrokken zijn in dit onderzoek is 40	19 hogescholen	40 excellentieprogramma's

Toename

Het aantal excellentieprogramma's is de afgelopen jaren sterk toegenomen: van één programma in 2001, via vijftien programma's bij de inventarisatie in 2007 (Groothengel & Van Eijl, 2008) tot 40 in de huidige inventarisatie (figuur 2). De meeste instellingen die tijdens de inventarisatie van 2007 een programma hadden, zijn hier mee doorggegaan. Eén hogeschool is sinds de inventarisatie van 2007 gestopt met het honoursprogramma, dit is de Christelijke Hogeschool Ede. Dit honoursprogramma heeft een negatieve eindbeoordeling gekregen bij de evaluatie van de Ruim Baan voor Talent trajecten. Er zijn zes hogescholen bijgekomen die in 2007 nog geen excellentieprogramma hadden, maar in 2009 wel. Dit zijn de volgende hogescholen: Avans Hogeschool, Hogeschool De Kempel, Hogeschool Edith Stein, Hogeschool Zuyd, Marnix Academie en CH Windesheim. Bij de toename in het aantal instellingen dat een excellentieprogramma aanbiedt, moet opgemerkt worden dat het totale aantal HBO-instellingen verminderd is door de fusies van de afgelopen jaren. Dit kan de toename van het totaal aantal HBO-instellingen met programma's hebben beïnvloed.

Figuur 2: Toename excellentieprogramma's in het HBO 2001-2010

Programma's in ontwikkeling in het Sirius Programma

In 2008 heeft het ministerie van OCW het Sirius Programma in gang gezet, waarmee hoger onderwijsinstellingen gestimuleerd werden om excellentietrajecten te ontwikkelen. Het Sirius Programma heeft als motto: 'meer halen uit de beste studenten in het onderwijs' en als doel: 'meer inzicht verkrijgen in wat de beste manier is om excellentie te bevorderen en inzicht in de belemmeringen die hiervoor in de huidige situatie bestaan'. Hogescholen en universiteiten werden uitgenodigd om een integraal plan voor excellentiebevordering in te dienen en daarmee een subsidieaanvraag te doen.

De aanvragen zijn beoordeeld door een team van experts (zie www.siriusprogramma.nl). Het is een subsidievoorwaarde van Sirius dat instellingsbreed aan excellentiebevordering gewerkt wordt: minstens 5% van alle studenten aan de gesubsidieerde onderwijsinstelling moet deel gaan nemen aan een excellentieprogramma.

In totaal hebben 28 HBO-instellingen een aanvraag ingediend, waarvan de Marnix Academie en Hogeschool Domstad een gezamenlijke aanvraag hadden, en de Hogeschool van Hall Larenstein een aanvraag indende met het partnerinstituut Wageningen Universiteit. In totaal waren er vanuit HBO-instellingen dus 27 aanvragen. Opvallend is dat twaalf van deze aanvragen afkomstig waren van instellingen die op het moment van aanvraag nog geen excellentieprogramma hadden, maar daar

Tabel 3: Hogescholen met en zonder excellentieprogramma's in het studiejaar 2009-2010, en de status van de subsidieaanvraag in het kader van het Sirius Programma. N.v.t.: niet van toepassing (aangezien geen aanvraag was ingediend)

Hogeschool	Siriussubsidie aangevraagd ingediend 1e ronde (2008)/ 2e ronde (2009)	Siriussubsidie toegekend	Excellentie- programma in 2009-2010
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten	ja/ja	ja	nee
ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten	ja/ja	ja	nee
Avans Hogeschool	ja/nee	nee	Ja
CAH Dronten	nee	n.v.t.	nee
Christelijke Hogeschool Ede	nee	n.v.t.	nee
CH Windesheim	ja/nee	nee	Ja
Codarts, Hogeschool voor de Kunsten	ja/ja	nee	nee
De Haagse Hogeschool	nee	n.v.t.	nee
Design Academy Eindhoven	ja/nee	nee	nee
Driestar Hogeschool	ja/ja	ja	nee
Fontys Hogescholen	ja/nee	geen tweede keer ingediend	Ja
Gereformeerde Hogeschool, Zwolle	ja/nee	nee	nee
Gerrit Rietveld Academie	ja/nee	nee	Ja
Hanzehogeschool Groningen	ja/n.v.t.	ja	Ja
HAS Den Bosch	ja/nee	nee	nee
Hogeschool De Kempel	ja/nee	nee	Ja
Hogeschool der Kunsten Den Haag	ja/ja	nee	Ja
Hogeschool Domstad	ja/ja	nee	nee
Hogeschool Edith Stein	ja/ja	ja	Ja
Hogeschool HELICON	Nee	n.v.t.	nee
Hogeschool INHOLLAND	ja/ja	ja	Ja

blijkbaar wel interesse in hadden (zie tabel 3). Daarnaast valt op dat er twee instellingen waren die wel excellentieprogramma's hadden, maar geen Sirius aanvraag hebben ingediend. Het gaat hierbij om de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en Stenden Hogeschool.

Na de eerste ronde werd één aanvraag van een HBO-instelling goedgekeurd (de Hanzehogeschool) en werden tien aanvragen afgewezen. De overige aanvragen mochten verbeterd worden en voor de tweede ronde worden ingediend. Twee aanvragers, de Hogeschool Leiden en Fontys hebben hier van afgezien. Dit betekent dat vijftien hogescholen een aanvraag hebben ingediend in de tweede ronde. Van deze vijftien zijn er tien goedgekeurd. In totaal zijn elf Sirius aanvragen van HBO-instellingen goedgekeurd (zie Tabel 3).

Van deze elf instellingen hadden drie HBO-instellingen op het moment van inventarisatie, dus in het studiejaar 2009-2010, nog geen excellentieprogramma maar waren deze in het kader van het Sirius Programma nog aan het ontwikkelen. Het gaat om de programma's van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten en de Driestar Hogeschool. Op de overige acht instellingen met Siriussubsidie waren excellentieprogramma's tijdens de inventarisatie in

Hogeschool	Siriussubsidie aangevraagd ingediend 1e ronde (2008)/ 2e ronde (2009)	Siriussubsidie toegekend	Excellentie- programma in 2009-2010
Hogeschool IPABO	nee	n.v.t.	nee
Hogeschool Leiden	ja/nee	geen tweede keer ingediend	nee
Hogeschool Rotterdam	ja/ja	ja	Ja
Hogeschool Utrecht	ja/ja	ja	Ja
Hogeschool van Amsterdam	ja/ja	ja	Ja
Hogeschool Arnhem en Nijmegen	Nee	n.v.t.	Ja
Hogeschool Van Hall Larenstein	ja/nee	nee	nee
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht	ja/ja	nee	nee
Hogeschool Zeeland	nee	n.v.t.	nee
Hogeschool Zuyd	ja/nee	nee	Ja
Hotelschool Den Haag	nee	n.v.t.	nee
Iselinge Hogeschool	nee	n.v.t.	nee
Katholieke Pabo Zwolle	nee	n.v.t.	nee
Marnix Academie	ja/ja	nee	Ja
NHL	ja/ja	ja	Ja
NHTV Internationaal Hoger onderwijs	ja/nee	nee	Ja
Saxion	ja/ja	ja	Ja
Stenden Hogeschool	nee	n.v.t.	Ja
Stoas Hogeschool, Ede	nee	n.v.t.	nee
Totaal: 40 hogescholen	28 ingediend	11 goedgekeurd	19 hogescholen met programma's

2009-2010 al wel aanwezig en worden deze bestaande programma's uitgebreid of worden er nog nieuwe programma's ontwikkeld om tot een instellingsbreed aanbod te komen voor minstens 5% van de studenten.

4

De organisatie: type, omvang en positionering

In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoe de excellentieprogramma's vanuit de instellingen worden georganiseerd. Dit gebeurt op verschillende manieren. In dit rapport wordt een onderscheid gemaakt tussen drie manieren waarop een programma georganiseerd kan worden: als (1) volledige opleiding, (2) instellingsbreed en (3) per opleiding of school.

Ad (1): De excellentieprogramma's die als volledige opleiding aangeboden worden bestaan uit een complete opleiding, maar dan aangeboden als excellentieonderwijs.

Ad (2): Daarnaast zijn er excellentieprogramma's die op instellingsbreed niveau worden aangeboden en studenten aantrekken vanuit de hele hogeschool.

Ad (3): Tenslotte zijn er programma's die georganiseerd worden vanuit één opleiding of faculteit/school en ook bedoeld zijn voor (geselecteerde) studenten van die opleiding of school. In deze inventarisatie worden de woorden faculteit en school door elkaar gebruikt.

Op dit punt is het goed om op te merken dat in de literatuur regelmatig de termen *vervangend* en *extracurriculair* worden genoemd. In een *extracurriculair* programma komt de studielast van het programma bovenop het reguliere studieprogramma. *Vervangend* betekent dat de vakken van het excellentieprogramma in de plaats komen van vakken uit het gewone studieprogramma. Als een excellentieprogramma vervangend is, doet een student in plaats van reguliere vakken dus vervangende vakken. Sommige programma's zijn deels vervangend en deels extracurriculair.

Hieronder wordt de manier van organiseren besproken voor elk soort programma. Eerst wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste kenmerken, daarna volgen de geïnventariseerde programma's. Er zijn hogescholen die verschillende soorten programma's hebben en die dus onder meerdere vormen vallen.

Een excellentieprogramma als aparte opleiding

Belangrijkste kenmerken:

- Vierjarige bacheloropleiding
- 240 EC, vervangend
- Selectie aan de poort

Vijf hogescholen bieden excellentieprogramma's aan als aparte opleiding (zie tabel 4). Dit zijn complete opleidingen, die als geheel kunnen worden aangemerkt als honours- of excellentieprogramma.

Binnen deze vijf excellentieopleidingen van het HBO is er één instelling die een Honours College aanbiedt. Dit is de Christelijke Hogeschool Windesheim. Het Honours College van CH Windesheim is een selectieve liberal arts & science opleiding die Engelstalig, residentieel en internationaal georiënteerd is. In kader I vertelt een student van het Windesheim Honours College over haar ervaringen binnen dit excellentieprogramma.

Tabel 4: Hogescholen met een excellentieprogramma als aparte opleiding

Hogeschool	Naam programma	Omvang (EC)	extracurriculair/vervangend
Christelijke Hogeschool Windesheim	Honours College (HBO+)	240	vervangend
Hogeschool De Kempel	Challenge Program (PABO)	240	vervangend
Hogeschool Edith Stein	Top Programma (PABO)	240	vervangend
Fontys Hogescholen	Pabo Plus	240	vervangend
Marnix Academie	Academische Lerarenopleiding (PABO)	240	vervangend

Kader I: Windesheim Honours College

Door Elise Eichler, 2nd year student, specializing in Communication and Media

Windesheim Honours College (WHC) is an English language study programme where we are trained to become international project managers, specializing in either Public Health or Communication and Media. Yet, it is not only the content that makes WHC special. During the first two years, we as students form a learning community, meaning that we not only study together, but also live together. It is nice, because you get to know each other much better and you learn about different cultures. However, you do not only acquire social skills. WHC is a rather intensive programme, which means that we have more hours in class than other HBO programmes and more work to do at home. Especially, when it comes to group work it is very useful that we live together. We can agree to work together after supper and no one has to worry about getting home in time, because we are already at home.

Most of the time we have class for two or three hours in the morning. After the lecture, we get an assignment which we present or discuss in the afternoon. This way we can immediately apply what we have learned in the morning. Moreover, we have assignments and group projects to work on at home that run throughout the whole semester. Of course we can decide ourselves how much effort we put into each task and throughout the study I have improved in managing my time and energy. Besides the daily lectures and case studies, there is also plenty of time for extracurricular activities to develop on a more personal level. We have been e.g. to UN agencies, the Ministry of Foreign Affairs and NGOs. Studying at WHC can be challenging, but in the end it is worthwhile, because it prepares you well for an international career.

Naast het Honours College van CH Windesheim zijn er nog vier andere excellentieprogramma's die als volledige opleiding worden aangeboden. Opvallend is dat deze vier excellentieopleidingen allemaal op PABO's worden aangeboden. Het gaat om de volgende HBO-instellingen: Hogeschool De Kempel (Challenge Program), Hogeschool Edith Stein (Top Programma), Fontys Hogescholen (Pabo Plus) en de Marnix Academie (Academische Lerarenopleiding). Bij de Marnix Academie moet opgemerkt worden dat de naamgeving voor verwarring kan zorgen. Het betreft hier *geen* Academische of Universitaire PABO die opleidt tot twee bachelordiploma's (voor pedagogiek en de PABO), maar een verzwaarde en ander soort PABO opleiding, specifiek bedoeld voor studenten die meer willen en kunnen dan de gewone PABO hen biedt. Deze excellentieopleidingen kennen allemaal een eigen focus. Zo heeft het Challenge Program van Hogeschool de Kempel bijvoorbeeld tot doel studenten

op te leiden tot innovatieve, ondernemende en kwaliteitsbewuste professionals en is het doel van het Top Programma van Hogeschool Edith Stein studenten op te leiden tot de allerbeste docenten.

Excellentieprogramma's als instellingsbreed programma

Belangrijkste kenmerken:

- Georganiseerd op centraal niveau
- Programma bedoeld voor (geselecteerde) studenten afkomstig van een hele hogeschool
- Vaak extracurriculair, soms vervangend
- Start meestal na eerste jaar
- Duur twee of drie jaar

Een andere organisatievorm van excellentieprogramma's is *instellingsbreed*. Dit houdt in dat programma's op een centraal niveau worden georganiseerd en dat studenten worden geselecteerd vanuit de hele hogeschool. Er zijn acht hogescholen die zo'n instellingsbreed excellentieprogramma aanbieden (zie tabel 5). Van deze instellingsbrede programma's starten de meeste na het eerste studiejaar en lopen gedurende twee of drie jaar. Vier van de acht instellingsbrede programma's zijn extracurriculair, namelijk de programma's van Hogeschool INHolland, Stenden Hogeschool, Saxion en de Gerrit Rietveld Academie. Deze programma's hebben een omvang van 20-39 EC. Het programma van de NHL is voor de helft (30 EC) vervangend en de andere 30 EC zijn extracurriculair. Het Excellentie in Onderwijs programma van de Hogeschool Rotterdam is voor het grootste deel vervangend, alle 68 studiepunten vervangen reguliere studiepunten. Daarnaast wordt een klein deel van het programma niet in studiepunten uitgedrukt. Dit deel komt bovenop het reguliere programma en is dus extracurriculair. Verder is er nog het Strategic Business Management programma van de NHTV, dat een heel jaar van de reguliere studie vervangt, namelijk het vierde jaar. Dit zijn dus 60 EC die op excellentieniveau worden afgelegd in plaats van op regulier niveau. Na succesvolle afsluiting geeft dit programma directe toegang tot een aantal masterprogramma's.

Tabel 5: Hogescholen met instellingsbrede excellentieprogramma's

Hogeschool	Naam programma	Omvang (EC)	extracurriculair/ vervangend
Gerrit Rietveld Academie (in combinatie met UvA)	Honours Programme Art and Research	30	extracurriculair
Hogeschool INHolland	Junior Honours Programma INHolland	20	extracurriculair
Hogeschool Rotterdam	Excellentie in Onderwijs	68 + deelname leerwerkgemeenschap rond lectoraat	vervangend extracurriculair
Hogeschool Zuyd	Honours Programme	niet bekend	niet bekend
NHL	Excellentieprogramma Innovatie en Ondernemingszin	60	30 EC extracurriculair, 30 EC vervangend
NHTV	Strategic Business Management	60	vervangend
Stenden Hogeschool	Honours Programme	30	extracurriculair
Saxion	Saxion Honours Programme	39	extracurriculair

Excellentieprogramma's als onderdeel van één opleiding of faculteit

Belangrijkste kenmerken:

- Programma's georganiseerd vanuit een opleiding of faculteit
- Bedoeld voor studenten van die opleiding of faculteit
- Grootte meestal 20-39 EC
- Meeste programma's extracurriculair

Het gaat hier om excellentieprogramma's die vanuit een bepaalde opleiding, faculteit of school worden georganiseerd en ook bestemd zijn voor studenten van die opleiding, faculteit of school. Er zijn tien hogescholen die zo'n specifiek excellentieprogramma aanbieden (zie tabel 6). Tezamen bieden ze 27 excellentieprogramma's aan. Deze excellentieprogramma's zijn dus onderdeel van het onderwijsaanbod van een specifieke opleiding. Bij sommige hogescholen bestaan deze programma's naast een instellingsbreed programma. Een voorbeeld hiervan is Saxion, dat als instellingsbreed programma het Saxion Honours Programme heeft en als programma's die onderdeel zijn van een opleiding of faculteit de Academy Honours Programmes heeft. Bij andere hogescholen zijn deze specifieke excellentieprogramma's de enige manier waarop excellentieonderwijs georganiseerd wordt, zoals het TopClass Gedragsspecialist programma van Avans Hogeschool, dat georganiseerd wordt vanuit de opleiding leraar basisonderwijs. Deze programma's starten vanaf het tweede studiejaar.

De meeste programma's zijn extracurriculair. Uitzonderingen hierop zijn de Selectieve Specialisaties van de Hanzehogeschool Groningen en het High Potential Leer-werk traject Economie en Management van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen die een deel van de reguliere opleiding vervangen. Het Imagineroes Programma van de opleiding Vrijtijdsmanagement van de NHTV neemt binnen deze programma's een speciale plek in. Dit programma verzorgt een compleet post-propedeutisch programma en is daarmee een stuk groter dan de andere programma's. Het is bij deze organisatievorm ingedeeld omdat het niet de hele opleiding vervangt en dus niet als een aparte excellentieopleiding gezien wordt. De andere programma's hebben een omvang tussen de 20-39 EC, met als uitzondering het Bachelor with Honours Nursing programma van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen dat met 52,5 EC groot is. Daarnaast geldt voor het TopClass Gedragsspecialist programma van Avans Hogeschool een extra studiebelasting van ongeveer acht uur per week die niet in studiepunten uitgedrukt wordt.

Zoals blijkt uit de bovenstaande tabellen 4-6 bieden vier HBO-instellingen meerdere programma's aan die verschillende organisatievormen hebben. Zo bieden Hogeschool Zuyd, NHTV en Saxion zowel opleidingsgebonden programma's als een instellingsbreed excellentieprogramma aan. Fontys biedt een opleidingsgebonden programma en daarnaast een excellentieprogramma als aparte opleiding. De verschillen in grootte van programma's zijn opvallend. Er zijn de excellentieopleidingen die bestaan uit een vierjarige bacheloropleiding (240 EC). Maar de meeste programma's hebben een studielast van 20-40 EC en zijn vaak extracurriculair. Daarnaast zijn er (kleine) excellentieprogramma's die helemaal geen studiepunten toekennen. In kader II wordt ingegaan op de organisatiestructuur van de honoursprogramma's aan de Hanzehogeschool.

Tabel 6: Hogescholen met excellentieprogramma's voor één opleiding of school

Hogeschool	Programma	Omvang (EC)	Extracurriculair/ Vervangend
Avans Hogeschool	TopClass Gedragsspecialist (bij opleiding leraar basisonderwijs)	niet bekend	extracurriculair
Fontys Hogescholen	Honoursprogramma Filosofie	20	extracurriculair
Hanzehogeschool Groningen	1. Honoursprogramma Sociale Studies	30	extracurriculair
	2. Honoursprogramma Bedrijfskunde	30	extracurriculair
	3. Honoursprogramma Communicatie & Media	30	extracurriculair
	4. Honoursprogramma Sportstudies	30	extracurriculair
	5. Selectieve Specialisatie Verpleegkunde	30	vervangend
	6. Selectieve Specialisatie Marketing & Management	30	vervangend
	7. Selectieve Individuele Route Facility Management	geen	extracurriculair
Hogeschool van Amsterdam	1. Top Programma Economie en Management	geen	extracurriculair
	2. Coaching door beroepscoach	geen	extracurriculair
	3. Vijftig jaar management denken: Harvard Business Review in integraal perspectief	geen	extracurriculair
	4. Communicatie en Innovatie: Ondernemen met sociale media	geen	extracurriculair
	5. Student-assistentchap bij Lectoraat	geen	extracurriculair
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	1. Honours Programme Economie en Management	30	extracurriculair
	2. High Potential Leer-werk traject Economie en Management	niet bekend	vervangend
	3. Bachelor with Honours Nursing	52,5	extracurriculair
Hogeschool der Kunsten Den Haag	Honours Programme 2010, Koninklijke Academie Beeldende Kunsten	geen	extracurriculair
Hogeschool Utrecht	1. TopClass Faculteit Economie en Management	30	extracurriculair
	2. Honoursprogramma Faculteit Natuur en Techniek	30	extracurriculair
	3. TopClass Faculteit Gezondheidszorg	30	extracurriculair
Hogeschool Zuyd	Excellence! Program van de faculteit Economie en Managemnt	niet bekend	niet bekend
NHTV	Imaginerheroes Bachelor Leisure Management	180	vervangend
Saxion	1. Academy Honours Programme Marketing en International Management	39	extracurriculair
	2. Academy Honours Programme Bestuur en Recht	39	extracurriculair
	3. Academy Honours Programme Mens en Maatschappij	39	extracurriculair
	4. Academy Honours Programme Gezondheidszorg	39	extracurriculair

Honorering en diploma's

Deelname aan een excellentieprogramma wordt door hogescholen op verschillende manieren gehonoreerd. Bij de volledige honoursopleidingen wordt een specifiek diploma uitgereikt. Bij de honoursopleidingen van Edith Stein (Top Programma) en van Fontys (het Pabo Plustraject) krijgen studenten daarnaast de garantie en mogelijkheid om deel te nemen aan onderzoekstrajecten bij de hogeschool na het afronden van hun opleiding. Studenten die het programma van de NHL succesvol hebben doorlopen krijgen de aantekening 'excellent' op het diploma. De honorering van programma's van de HvA en Hogeschool Zuyd is niet bekend. Alle andere hogescholen geven naast het diploma een supplement of certificaat, al dan niet in combinatie met een aantekening op het diploma zelf.

Kader II: Het Honoursprogramma aan de Hanzehogeschool Groningen

Door Pieter Veenstra, projectleider Hanze Sirius Programma

Excellentie binnen de Hanzehogeschool Groningen (HG) is gericht op excelleren in het toekomstige beroep. Het gaat om professionele excellentie. Professionals die zich in hun werkveld onderscheiden en die zich zowel in de breedte als in de diepte ontwikkelen, de zogenoemde T-shaped professional. Deze excellente professional is een breed georiënteerde specialist. Hij/zij is inhoudsdeskundige, heeft leiderschapskwaliteiten, is innovatief en creatief bij het vinden van oplossingen, kan interdisciplinair denken, heeft een onderzoekende houding, is communicatief sterk en weet mensen aan zich te binden.

De honoursprogramma's binnen de HG zijn gebaseerd op bovenstaande visie. Er is niet gekozen voor één centraal honoursprogramma. De Schools binnen de HG bieden hun eigen honoursprogramma aan. Zij staan met hun opleidingen dicht bij het toekomstige beroepenveld, hebben in samenspraak met het werkveld inhoud gegeven aan professionele excellentie en hebben op basis hiervan hun eigen honoursprogramma ontwikkeld.

Centraal zijn wel enkele richtlijnen meegegeven voor de honoursprogramma's. Een honoursprogramma is een programma van 30 EC als aanvulling op het bachelorprogramma. Het programma kent een onderzoekslijn van 20 EC, een communitylijn van 4 EC en een interdisciplinaire lijn van 6 EC. Binnen de onderzoekslijn verricht de student praktijkgericht onderzoek. Het vormen van een community is belangrijk voor de honoursstudent. In de community lijn organiseert de student activiteiten voor de School en voert activiteiten uit voor de gemeenschap buiten de School. In de interdisciplinaire lijn kiest de student zelf uit het aanbod van actuele, maatschappelijke thema's die hogeschoolbreed worden aangeboden.

Om de kwaliteit van de honoursprogramma's te waarborgen is een kwaliteitssysteem opgezet. Zo vinden er kwaliteitsgesprekken plaats met de betreffende Schools, worden vragenlijsten uitgezet richting studenten en het werkveld, zijn de programma's opgenomen in het OER van de opleidingen, ontvangen studenten een aantekening op hun getuigschrift bij het succesvol afronden van het honoursprogramma en worden de programma's jaarlijks vastgesteld door het College van Bestuur.

5

Aantal studenten en selectie

In dit hoofdstuk wordt de nadruk gelegd op de studenten die deelnemen aan excellentieprogramma's. Hoeveel zijn dat er en aan welke criteria moeten zij voldoen om geselecteerd te worden?

Aantal deelnemende studenten

In tabel 7 is de deelname van studenten aan een excellentieprogramma per hogeschool weergegeven. Het betreft in totaal 743 HBO-bachelorstudenten die in het studiejaar 2009-2010 een excellentieprogramma volgden. Het totaal aantal bachelorstudenten aan de hogescholen met excellentieprogramma's is 328.067. Dit betekent dat van alle HBO-bachelorstudenten op deze

Tabel 7: Het aantal voltijdstudenten dat deelneemt aan een excellentieprogramma per hogeschool. Niet-vermelde hogescholen bieden geen excellentieprogramma aan in het studiejaar 2009-2010. De kolom % geeft het percentage deelnemende studenten per hogeschool.

	Aantal deelnemende studenten	Aantal bachelorstudenten	%
Avans Hogeschool Breda	20	22302	0,09
CH Windesheim	19	18050	0,11
Fontys Hogescholen	36	33291	0,11
Gerrit Rietveld Academie	9	864	1,04
Hanzehogeschool Groningen	98	24071	0,41
Hogeschool De Kempel	19	876	2,17
Hogeschool der Kunsten Den Haag	12	1610	0,75
Hogeschool Edith Stein	13	1015	1,28
Hogeschool INHolland	25	32840	0,08
Hogeschool Rotterdam	120	28551	0,42
Hogeschool Utrecht	70	33628	0,21
Hogeschool van Amsterdam	50	40655	0,12
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	40	28641	0,14
Hogeschool Zuyd	24*	14297	0,17
Marnix Academie	14	1069	1,31
NHL	25	9529	0,26
NHTV	76	6891	1,1
Saxion	48	19832	0,24
Stenden Hogeschool	25	10055	0,25
Totaal	743	328067	0,23

*) voor zover bekend

hogescholen 0,23% deelneemt aan een excellentieprogramma. Tevens is het percentage studenten dat deelneemt per hogeschool laag (<1%); alleen de kleine, opleidingsspecifieke hogescholen Hogeschool Edith Stein, Gerrit Rietveld Academie, Hogeschool De Kempel, Marnix Academie en NHTV scoren boven 1%. Hierbij moet opgemerkt worden dat de meeste excellentieprogramma's in het tweede jaar starten, terwijl hier het percentage is genomen van alle bachelorstudenten, dus inclusief de eerstejaarstudenten. Ook was een aantal excellentieprogramma's net van start gegaan en gaat het om een eerste cohort. Het totaal aantal voltijds HBO bachelorstudenten in 2009-2010 was 390.053. Dit betekent dat er 61.986 bachelorstudenten aan een hogeschool studeerden waar geen excellentieprogramma werd aangeboden, en dat van alle voltijds HBO bachelorstudenten slechts 0,19% deelnam aan een excellentieprogramma.

Selectie

Er is geïnventariseerd voor welke studenten het excellentieprogramma bedoeld is. Hierbij kwam een aantal aspecten regelmatig naar voren:

- excellente studenten
- studenten die meer uitdaging zoeken
- studenten die bovengemiddeld getalenteerd en gemotiveerd zijn
- de beste studenten
- studenten die nieuwsgierig en onderzoekend zijn of
- studenten die iets extra's willen doen.

Om deze studenten ook daadwerkelijk toe te laten tot de programma's, vindt een vorm van selectie plaats. De manier waarop deze selectie plaatsvindt varieert per programma. Enerzijds wordt gesteld dat cijfers en studietempo een belangrijke rol spelen, anderzijds wordt erkend dat ook buiten deze populatie potentieel excellente studenten kunnen zitten die juist gestimuleerd worden door deelname. In dit opzicht is de Hogeschool Utrecht opvallend; er wordt niet geselecteerd, maar alle studenten worden uitgenodigd om een excellente prestatie neer te zetten. Bij de overige instellingen worden de best presterende studenten geselecteerd om deel te nemen aan het excellentietraject. Selectie is dus duidelijk een aspect van excellentieonderwijs. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het toepassen van selectie alleen van een programma of opleiding nog geen excellentieonderwijs maakt.

De criteria waarop studenten worden geselecteerd variëren per programma. Het kan een cijfergemiddelde betreffen, vaak voor het eerste jaar, met als ondergrens een 7 of 7,5. Bij de selectieprocedure hoort verder vaak een intakegesprek of een assessment van de student, al dan niet op basis van een motivatiebrief. Selectie kan plaatsvinden op verschillende momenten: bij aanvang van het eerste studiejaar voor het traject van de lerarenopleiding Edith Stein, of tijdens het eerste of tweede jaar van de opleiding bij de andere instellingen. Selectie is veelal gebaseerd op basis van eerder behaalde cijfers en het met goed gevolg deelnemen aan een introductieprogramma. Het is niet duidelijk of cijfers behaald op de middelbare school (HAVO) ook een rol spelen. De Randstedelijke HBO-instellingen, met veel allochtone studenten, hebben streefcijfers om een representatieve studentenpopulatie deel te laten nemen aan de excellentieprogramma's. Hiertoe worden studenten al aan het begin van hun studie ondersteund.

Verwachting toekomstig aantal deelnemende studenten

In hoofdstuk 3 is beschreven dat een aantal hogescholen programma's nog ontwikkelt of uitbreidt. Zeker de elf hogescholen die Siriussubsidie hebben gekregen, zullen waarschijnlijk meer deelnemende studenten krijgen. Hoewel deze elf HBO-instellingen slechts een beperkt gedeelte uitmaken van de in totaal 40 door de overheid bekostigde hogescholen, omvatten zij 50% van de ingeschreven HBO-bachelorstudenten. Met het Siriusprogramma is de verwachting uitgesproken dat in de komende jaren ten minste 5% van de studenten aan deze instellingen deel gaat nemen aan een excellentietraject. Daardoor is de verwachting dat het totaal aantal studenten dat deelneemt aan een excellentietraject in de nabije toekomst sterk zal stijgen. Ter vergelijking: op het WO nam in 2010 3,21% van de bachelorstudenten deel aan een honoursprogramma (Wolfensberger & De Jong, 2010, zie bijlage 4). De vraag is of dit ook haalbaar is in het HBO. In kader III worden resultaten van een klein onderzoek besproken waarin ingegaan wordt op de wensen die excellente studenten binnen Voeding & Diëtetiek opleidingen van twee hogescholen hebben wat betreft excellentieonderwijs.

Kader III: Wat willen excellente studenten Voeding en Diëtetiek?

Door Petra Wisselink, 4e jaars student Voeding en Diëtetiek, Hanzehogeschool Groningen

Mijn afstudeeronderzoek voor de opleiding Voeding en Diëtetiek heb ik niet over voeding gedaan, maar over de opleiding zelf. Ik heb me daarbij gericht op de excellente studenten: wie zijn ze, wat krijgen ze en wat willen ze?

Voeding en Diëtetiek kan op vier hogescholen gestudeerd worden. Twee hogescholen zijn geselecteerd voor mijn onderzoek, de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en de Hanzehogeschool Groningen. Met behulp van mijn zelfgemaakte definitie zijn er excellente studenten uitgekozen. Deze studenten heb ik geïnterviewd. Opvallend: het zijn allemaal vrouwen, ze hebben allemaal VWO als vooropleiding gehad en vaak hebben ze een andere studie (gedeeltelijk) gevolgd.

Van de 9 geïnterviewde studenten geven er 8 aan behoefte te hebben aan een extra programma, naast het huidige reguliere programma. De studenten willen in het extra programma graag meer verdieping van de lesstof. De verdieping moet aansluiten bij de onderwerpen die op dat moment aan bod komen in het reguliere programma. Gaat het in het reguliere programma bijvoorbeeld over een ziektebeeld, dan zal in dit extra programma het ziektebeeld uitgebreider en gedetailleerder worden besproken. Daarnaast willen de studenten extra moeilijke en uitdagende casussen krijgen, die nabesproken worden in een werkcollege onder leiding van een docent die veel af weet van het onderwerp. Eventueel mag deze docent een expert van buiten de opleiding zijn, zoals een arts.

Het programma kan, naast de verdieping, ook gericht zijn op het leren van vaardigheden. Een veelgenoemde vaardigheid is de onderzoeksvaardigheid. Deze vaardigheid zou voor langere tijd centraal kunnen staan, bijvoorbeeld voor een half jaar. Een andere vaardigheid die langere tijd centraal zou kunnen staan is gespreksvaardigheid bij moeilijke cliënten. De studenten willen hier per week tussen de drie en zes uur aan besteden.

6 Doelen en onderwijsvormen

Dit hoofdstuk stelt de doelen centraal die instellingen met programma's beogen en gaat in op de onderwijsvormen die gekozen worden om deze doelen te bereiken. De doelen die instellingen met programma's hebben verschillen per programma en per instelling. Niet altijd is een expliciet doel genoemd en een missie statement ontbreekt regelmatig. Toch zijn er in de genoemde doelen twee elementen terug te vinden die herhaaldelijk voorkomen. Dit zijn de elementen *excellente beroepsbeoefenaars* en *persoonlijke ontwikkeling*. Deze zullen hier apart worden besproken, hoewel ze in programma's vaak gecombineerd voorkomen: bij het opleiden tot excellente professional is persoonlijke ontwikkeling nodig.

Doel: Excellente beroepsbeoefenaars

De meeste excellentieprogramma's in het HBO die binnen de context van de eigen school of faculteit worden aangeboden, hebben tot doel om studenten op te leiden tot excellente beroepsbeoefenaars. Regelmatig wordt de samenwerking met het werkveld of de vraag vanuit het werkveld naar excellente professionals genoemd. Zo wordt in de programma's van Hogeschool Avans expliciet samengewerkt met het werkveld. Een ander voorbeeld is het High Potential Leer-Werk traject Economie en Management van de HAN. Hier is de doelstelling om studenten al vroeg met het bedrijfsleven in aanraking te brengen. De lectoraten en kenniscentra gaan een steeds belangrijkere rol vervullen in de excellentietrajecten, waarbij excellente studenten praktijkgericht onderzoek gaan doen met opdrachten vanuit het werkveld. Het TopProgramma Economie en Management van de HvA is er ook op gericht om de band met het bedrijfsleven te verstevigen, onder andere door bedrijfsbezoeken. Het programma van de NHL is hogeschoolbreed en richt zich specifiek op excellentie en ondernemen. Het doel is om studenten vanuit de verschillende schools en vakgebieden te bekwalen in ondernemerschap en hen op te leiden tot excellente ondernemers.

Een ander voorbeeld van het excellentieprogramma als voorbereiding tot excellente professional zijn de opleidingen van de PABO's. De opleidingen van Hogeschool De Kempel (het Challenge Program), Hogeschool Edith Stein (Top Programma) en Hogeschool Fontys (Pabo Plus) zijn erop gericht om het niveau van de docenten te verhogen en om innovatieve en kwaliteitsbewuste professionals voor het onderwijs op te leiden. De programma's van de Hanzehogeschool, HAN, Hogeschool InHolland, Hogeschool Saxion, Hogeschool Utrecht en Hogeschool van Amsterdam richten zich op het ontwikkelen van talent en persoonlijke ontwikkeling om zo studenten op te kunnen leiden tot excellente professionals. Dit gebeurt vaak vanuit verschillende disciplines of schools. Het programma van de Hogeschool Rotterdam richt zich naast het opleiden van studenten tot excellente professionals ook op de beroepspraktijk; vanuit de Innovation Labs zoeken studenten naar oplossingen voor problemen in Rotterdam.

Doel: Persoonlijke ontwikkeling

Persoonlijke ontwikkeling komt in veel programma's naar voren als doel. Talentontwikkeling en het bieden van meer uitdaging worden in dat kader vaak genoemd. Een voorbeeld is het Honours College van de Christelijke Hogeschool Windesheim. Het is een intensief, vier jaar durend, breed

bachelorprogramma, georganiseerd als apart college voor geselecteerde studenten. De bedoeling is om studenten op te leiden met een kritische en reflectieve houding naar zichzelf en de wereld om hen heen. Ook in de doelstelling van bijvoorbeeld het Saxion Honours Programme, Honours Programme van Stenden en Honours Programma Filosofie van Fontys wordt de persoonlijke ontwikkeling van studenten als belangrijk gezien.

De kunstopleidingen van de Gerrit Rietveld Academie (GRA) en de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten (KABK; onderdeel van de Hogeschool der Kunsten, Den Haag) zijn kleinere, specialistische hogescholen. De excellentieprogramma's hebben tot doel om studenten zowel meer inzicht te bieden in de complexe relatie tussen wetenschap en kunst, als zich bewust te laten worden van hun denk- en kijkproces bij het beschouwen van een kunstwerk.

Onderwijsvormen

De onderwijsvormen die gekozen worden om de doelen te halen zijn zeer gevarieerd. Stages en (onderzoeks-)opdrachten uit het werkveld spelen in veel gevallen een belangrijke rol. Daarnaast bestaan programma's uit aparte cursussen, gastcolleges, minoren, excursies, praktijkonderzoek, individuele coaching en onderzoeksopdrachten of een combinatie daarvan. Een verzwaarde afstudeeropdracht maakt regelmatig deel uit van het excellentietraject. Hoe een student HBO-V van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen deze onderwijsvormen binnen het Bachelor with Honours Nursing Programme ervaart, is te lezen in kader IV.

Kader IV: Het Bachelor with Honours Nursing (BHN) Programme van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, opleiding HBO-V

Door Sander Kleinpenning, 4^e jaars student HBO-V

Het 'Bachelor With Honours'-programma heeft mij de kans geboden extra uitdaging te vinden in de opleiding. Met mijn achtergrond als vwo-leerling had ik het gevoel een verzwaarde variant van deze HBO-opleiding aan te kunnen. Naast het reguliere voltijdprogramma is er plaats geweest voor het volgen van extra studieonderdelen waaronder een extra minor, in mijn geval was dit Leidinggeven. Hier heb ik waardevolle dingen geleerd die met het oog op een mogelijk toekomstige functie als leidinggevende binnen het werkveld goed van pas kunnen komen. Andere activiteiten van het programma zijn het bezoeken van symposia en masterclasses, waar behalve interessante inhoudelijke informatie ook een inkijk wordt gegeven in de wereld van de voorlopers binnen uiteenlopende vakgebieden. Het horen van de persoonlijke succesverhalen van de verschillende sprekers vond ik in veel gevallen inspirerend.

Wat erg fijn is aan het werken met een relatief kleine groep gemotiveerde studenten, is dat dit niet alleen heeft geleid tot betere prestaties maar ook tot de vorming van hechtere onderlinge vriendschappen door de intensieve samenwerking gedurende enkele jaren. Een van de mooiste herinneringen van de studie bewaar ik aan de tiendaagse buitenlandexcursie die wij als BHN-groep hebben georganiseerd en meegemaakt. Het doel van deze reis was de geestelijke gezondheidszorg in Bulgarije van dichtbij mee te maken en hier na afloop een onderzoeksartikel over te schrijven. Hoe schokkend deze ervaring in sommige gevallen misschien ook is geweest, het heeft ons allemaal wel de ogen geopend over de verbeteringen die nog kunnen en moeten worden doorgevoerd en hoe goed de gezondheidszorg in West-Europa in vergelijking hiermee eigenlijk geregeld is.

Ook het afstudeeronderzoek kent een toegevoegd element ten opzichte van het voltijdprogramma. Niet alleen is er aandacht voor het uitvoeren van goed verpleegkundig onderzoek, ook het opzetten en waar mogelijk uitvoeren van een effectief implementatieplan komt aan de orde. Het volgen van het BHN-programma heeft niet alleen geleid tot een stevige verdieping in het vakgebied, ook mijn vervolg op deze studie is erdoor beïnvloed: ik ga starten met een Master Zorgmanagement aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam!

7

Verwachte meerwaarde volgens instellingen met Siriuussubsidie

In dit hoofdstuk ligt de focus op de elf HBO instellingen die Siriuussubsidie hebben gekregen voor de ontwikkeling van excellentieprogramma's in de bachelorfase. De goedgekeurde aanvragen zijn openbaar gemaakt. In deze aanvragen beschrijven de onderwijsinstellingen hun eigen visie en ambitie wat betreft excellentie. Deze eigenheid aan visie op excellentie is terug te zien in de diversiteit aan excellentieprogramma's die ontwikkeld worden. In tabel 8 zijn de programma's weergegeven die door instellingen met Siriuussubsidie zijn of worden ontwikkeld. De deelnemende onderwijsinstellingen zijn verspreid over geheel Nederland: zowel in de grootstedelijke gebieden (Randstad) als daarbuiten. Het betreft zeven hogescholen met een breed onderwijsaanbod, twee kunstopleidingen (ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten en de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten), en twee hogescholen gericht op de onderwijssector (PABO's Driestar Hogeschool en Hogeschool Edith Stein). Hoewel deze HBO-instellingen slechts een beperkt deel uitmaken van de in totaal 40 door de overheid bekostigde hogescholen, omvatten deze elf instellingen 50% van ingeschreven HBO-bachelorstudenten. Samenvattend kan gesteld worden dat een diversiteit aan opleidingen meedoet, en dat de helft van de HBO-studenten in principe met het Sirius Programma bereikt kan worden. In

Tabel 8: Sirius Programma's van HBO-instellingen

Hogeschool	Naam Sirius aanvraag	Type programma
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK)	Young Bachelors	Klassieke balletopleiding
ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten, Arnhem	De kunst van het excelleren: honours programma voor dubbeltalenten	Verdiepende, theoretische onderbouwing binnen de kunst sector
Driestar Hogeschool, Gouda	Leraarschap is meesterschap	Apart programma voor excellente PABO studenten
Hanzehogeschool Groningen	Ruimte voor excellentie	Verdiepende en verbredende honours programma's; interdisciplinaire minoren
Hogeschool Edith Stein, Hengelo	Twente Top-Programma	Apart programma voor excellente PABO studenten
Hogeschool INHOLLAND, Den Haag	INHolland Honours	Verdieping en verbreding, aanleren van professionele vaardigheden
Hogeschool Rotterdam	Excellente studenten overtreffen zichzelf	Leergemeenschap binnen innovation labs voor toegepast, maatschappelijk onderzoek
Hogeschool Utrecht	Boven het Maaiveld	Open programma voor alle studenten die een hogere prestatie neer willen zetten
Hogeschool van Amsterdam	Leren Excelleren	Open colleges (Studium Excellence), domeinspecifieke honourprogramma's of verzwaring regulier programma
NHL	Innovatie en ondernemingszin	Hogeschoolbreed programma voor stimulering van innovatie en ondernemerschap
Saxion, Enschede	Saxion School of Excellence	Honoursprogramma, deelname kenniskring of pre-masterprogramma, alle gekoppeld aan onderzoeksplan

dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op wat volgens deze instellingen de verwachte meerwaarde is van het aanbieden van excellentieonderwijs.

In kader V vertelt een student over haar persoonlijke ontwikkeling door deelname aan het Saxion Honours Programma. Naast een impact op leerdoelen en persoonlijke ontwikkeling van de individuele excellente student (Cosgrove, 2004; Lanier, 2008; Shushok, 2006), zijn er voor de excellentieprogramma's in de honoursliteratuur andere doelstellingen beschreven die bijdragen aan de meerwaarde van excellentieonderwijs. Long (2002) beschrijft dat veel universiteiten en colleges in de VS honoursprogramma's aanbieden om aantrekkelijk te zijn voor de goede, ambitieuze studenten. Deze hoog-presterende studenten zouden een positieve invloed hebben op de studieresultaten van de reguliere studenten en een stimulerende werking op de docenten. Zo heeft een honoursprogramma het doel om de prestige van een onderwijsinstelling te verhogen en een aantrekkelijke werkgever te zijn om de beste docenten te werven. Denniston (2008) ziet in honoursonderwijs een manier om de gehele opleiding te verbeteren voor alle studenten. Een honoursprogramma is hierbij als een educatieve proeftuin om een nieuwe aanpak uit te proberen op een selecte groep studenten. Daarnaast biedt het voltooiën van excellentieonderwijs meer kansen in een vervolgopleiding of

Kader V: het Saxion Honours Programma

Door Pola Hirschmann, 4^e jaars student Technische Commerciële Textielkunde, Saxion Hogeschool.

Ik zit nu in het vierde jaar van de opleiding Technische Commerciële Textielkunde en zie het Saxion Honours Programme (SHP) als een optimale aanvulling op mijn studie. In mijn opleiding word ik voor een latere baan in de productie of het management opgeleid. We houden ons dus bijvoorbeeld veel bezig met het leren van productiestappen of toepassen van management modellen, maar ik wil graag meer uit mijn studie halen dan dit. Ik wil mijzelf breder ontwikkelen en bij het SHP is dit mogelijk. Het gaat daarbij niet om het halen van een goed cijfer, maar om het opdoen van een algemene, diepe kennis, die we 'Bildung' noemen. Deze vorming kan ik niet alleen goed toepassen in mijn professionele loopbaan, maar ook daarbuiten. Het gaat er dus niet alleen om een excellente student te zijn, maar ook om een mens te zijn die zich door bewust denken en handelen van anderen onderscheidt. Een mens die 'gebildet' is beïnvloedt niet alleen zijn eigen leven maar ook het leven van de mensen om hem heen.

In de SHP-bijeenkomsten leren we onder meer hoe we op een wetenschappelijke manier kunnen denken en werken. We praten en discussiëren over politieke en culturele onderwerpen vanuit verschillende filosofische en wetenschappelijke benaderingen. En we leren ook hoe belangrijk het is door te vragen, tot een beter inzicht te komen en altijd nieuwsgierig te blijven. In gesprekken en opdrachten wordt ons de mogelijkheid gegeven even stil te staan en te reflecteren om aan onszelf te werken. Heel leuk is dat ik daarbij zelf altijd centraal sta en meehelp om aan alles een vorm te geven.

Het beste aan het SHP vind ik dat ik mensen gevonden heb, die net zo geïnteresseerd en gemotiveerd zijn als ik en ook open naar de wereld kijken. We komen allemaal uit verschillende opleidingen en kijken dus vanuit hele andere invalshoeken naar onderwerpen. Dat geeft een heel bijzonder karakter aan een SHP-bijeenkomst.

werkomgeving. Zeegers & Baron (2009) beschrijven dat in Australië het voltooien van een honours-programma een voorwaarde is voor een beursaanvraag voor een masterstudie.

Naast de ontwikkeling van de excellente student tijdens de studie zijn er dus toegevoegde waarden te verwachten door het bieden van excellentieprogramma's voor de onderwijsinstelling zelf, en voor het werkveld en de maatschappij waar de excellente afgestudeerden terecht komen. Deze (mogelijke) toegevoegde waarden van een excellentieprogramma zijn beschreven in de Sirius aanvragen en zijn in tabel 9 in drie categorieën onderverdeeld: (1) de meerwaarde die de onderwijsinstelling verwacht voor de excellente student die deelneemt aan een excellentieprogramma, (2) de meerwaarde die de onderwijsinstelling verwacht voor de onderwijsinstelling zelf, en (3) de meerwaarde die excellente studenten en de aangeboden excellentieprogramma's kunnen hebben voor het toekomstige werkveld en de maatschappij. Veel van deze punten bestaan echter niet op zichzelf, maar hangen met elkaar samen. Zo is bijvoorbeeld de verwachting dat de excellente student, door deel uit te maken van een *learning community* met een ambitieuze studiecultuur, een hoger niveau zal bereiken en zo een betere kans op een vervolgopleiding of een betere startpositie op de arbeidsmarkt zal hebben. De ambitieuze studiecultuur zal naar verwachting tevens de reguliere studenten stimuleren, zo het studierendement van de opleiding verhogen en over de gehele linie beter opgeleide studenten opleveren voor het toekomstige werkveld.

Tabel 9: Geclaimde toegevoegde waarde van de excellentieprogramma's volgens de instellingen met een toegekende Siriussubsidie.

Hogeschool	Verwachte waarde voor de excellente student	Verwachte waarde voor de hogeschool	Verwachte waarde voor werkveld en maatschappij
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten	- kunnen volgen van topopleiding in eigen land - op jongere leeftijd hbo-opleiding - op jongere leeftijd hoger competentieniveau	- geeft docenten inspiratie om met talentvolle studenten te werken	- werkveld heeft nauwe samenwerking met opleiding
ArteZ	- betere aansluiting (internationale) master - studenten beter voorbereid op de internationale ontwikkeling van artistiek onderzoek	- stimulering voor onderzoek en lectoraten - VWO-ers aantrekken en behouden - uitstraling van kennisgenererend instituut	- kunstprofessionals die betrokken zijn bij het analyseren en bestrijden van sociale problematiek
Driestar Hogeschool	- differentiatie in eindkwalificatie - opstap naar masteropleiding - snellere ontwikkeling kunnen doormaken - deelname leergemeenschap	- stimulatie ambitieuze studiecultuur - invulling kunnen geven aan de grote diversiteit instroom - input voor ontwikkeling regulier programma - stimulatie onderzoek bij lectoraten/kenniskringen - nieuwe uitdaging voor docent	- afgestudeerden met brugfunctie naar onderwijsontwikkeling en management - behoud excellente student voor leraarsvak - verhoging aanzien lerarenberoep met excellente afgestudeerden

Hogeschool	Verwachte waarde voor de excellente student	Verwachte waarde voor de hogeschool	Verwachte waarde voor werkveld en maatschappij
Hanze-hogeschool	- stimulering talentvolle studenten in communities - toekomstige excellente beroepsbeoefenaar - betere doorstroom naar master - diverse instroom wordt beter bediend	- verhogen diplomarendement - algehele niveau verhoging - VWO-ers aantrekken - meer gemotiveerde docenten	- meer excellente beroepsbeoefenaars - meer betrokkenheid werkveld bij opleiding
Hogeschool Edith Stein	- uitdagender opleiding - uitzicht op betere carrière in het PO	- niveauverhoging lerarenopleiding - aantrekken excellente studenten, o.a. VWO-ers - aantrekken mannelijke studenten - stimulatie onderzoek bij lectoraten	- niveauverhoging algehele lerarenopleiding - afgestudeerde leraren die zich verder willen ontwikkelen - behoud van excellente studenten als leraar
Hogeschool INHOLLAND	- ontwikkeling breder blikveld - hoger competentieniveau - deelname community	- wisselwerking studenten en docenten - hoger onderwijsniveau	- hoger competentieniveau bij afstuderen - afgestudeerden met breder blikveld en maatschappelijke verantwoordelijkheid - nauwere samenwerking met bedrijfsleven - versterking positie allochtone groepen
Hogeschool Rotterdam	- meer uitdaging - betere positie op arbeidsmarkt - betere doorstroming naar masteropleiding	- stimulatie ambitieuze studiecultuur op gehele hogeschool - aantrekken ambitieuze studenten, o.a. VWO-ers - grotere betrokkenheid docenten	- afgestudeerden met maatschappelijke verantwoordelijkheid - tegenstellingen in R'dam verminderen - diversiteit in populatie excellente studenten
Hogeschool Utrecht	- betere aansluiting naar masteropleiding - inspireren talentvolle studenten	- professionalisering docenten - meer gemotiveerde docenten - vorming van learning communities (studenten en docenten)	- oprichten van een virtuele learning community
Hogeschool van Amsterdam	- learning community van docenten en studenten - prestatieniveau neemt toe	- reguliere studenten worden ook meer uitgedaagd - gehele onderwijs ondergaat verbeterproces - personeelsbeleid gericht op excellentie	- samenwerking met Amsterdamse regio - excellente afgestudeerden leveren bijdrage aan A'dam Topstad
NHL	- niveauverhoging - verhoging innovatie en ondernemingszin - deelname multidisciplinaire community	- algehele niveauverhoging hogeschool gemeenschap	- effecten programma stralen door naar buiten - vergroten betrokkenheid werkveld bij opleidingen
Saxion Hogeschool	- ontwikkeling tot reflectieve professional	- Toename aantal VWO-ers - participatie studenten in kenniskring - profilering als hogeschool waar talent centraal staat - maximale ontplooiing talent docenten	- meer betrokkenheid werkveld bij het zwaardere afstuderen - optimale verbinding tussen onderwijs en maatschappij

Meerwaarde voor de excellente student

Ambitieuw studieklimaat

Veel HBO-instellingen verwachten dat excellentieprogramma's de talentvolle student een meer ambitieus studieklimaat zullen bieden, door bijvoorbeeld een hoger afstudeerniveau, een betere kans op een vervolgopleiding en een betere startpositie op de arbeidsmarkt. Ook wordt het hefboomeffect benoemd: de stimulans van excellentie als middel voor een meer ambitieuze studiecultuur bij reguliere studenten. De studenten die deelnemen aan een excellentieprogramma zullen naar verwachting hun enthousiasme en ambitie overbrengen op de reguliere studenten, waarmee zij gedeeltelijk gezamenlijk onderwijs volgen. Hiermee willen de onderwijsinstellingen het diplomarendement over de gehele studentenpopulatie verhogen. De instellingen verwachten tevens met de ambitieuzere studiecultuur toekomstige 'top'-studenten uit binnen- en buitenland te kunnen aantrekken. Een vijftal HBO-instellingen noemt het aantrekken van studenten die van het VWO komen als doelstelling van de excellentieprogramma's. VWO-studenten zijn vergeleken met studenten afkomstig van de HAVO of het MBO het meest succesvol in het hoger beroepsonderwijs (CBS, 2009). Met deze succesvolle studenten kunnen doelstellingen als een ambitieus studieklimaat en hoger diplomarendement behaald worden. Met een ambitieus onderwijsklimaat hopen de onderwijsinstellingen tot slot ook extra uitdaging te bieden aan docenten.

Voorbereiding op vervolgopleiding

Eén van de doelstellingen van de excellentieprogramma's die in veel aanvragen terugkomt, is om studenten beter voor te bereiden op doorstroming naar een masteropleiding. In het algemeen geldt dat de universiteiten zich met hun excellentieprogramma's richten op toelating tot een 'top'-master in binnen- of buitenland, terwijl de hogescholen het ontwikkelde excellentieprogramma zien als een goede voorbereiding op een master in het algemeen (HBO of universitair). Kader VI laat zien dat het Honoursprogramma van Stenden Hogeschool ook voorbereiding op een (universitaire) master als doel heeft.

Kader VI: Het Honoursprogramma van Stenden Hogeschool Leeuwarden

Door Rob Flohr MSc MA, docent statistiek, wiskunde en wetenschapsfilosofie

Het Honours programma van Stenden Hogeschool Leeuwarden is gericht op academisering en excellentie. Academisering, omdat het programma zowel een voorbereiding op een (universitaire) master als een theoretische verdieping van praktijkgericht onderzoek binnen het HBO inhoudt. Het programma omvat de vakken Onderzoeksmethodologie, Statistiek, Wiskunde en Wetenschapsfilosofie die wel apart gegeven worden maar tegelijkertijd zo veel mogelijk inhoudelijk op elkaar betrokken worden. Excellentie, omdat het doel is de studenten uit te dagen om de grenzen van wat ze in huis hebben te verkennen, onder meer door bij de vakken Wiskunde en Statistiek te differentiëren naar niveau.

Een en ander wordt mogelijk gemaakt door kleinschalige (groepen van max. 15 studenten) en het intensieve karakter van het onderwijs, tot uitdrukking komend in groepsbesprekingen van vraagstukken, discussies naar aanleiding van stellingen en directe feedback op tijdens de les uitgevoerde opdrachten. Dit onderwijsproces wordt bovendien ondersteund door een veelvuldig gebruik van een elektronische leeromgeving (aanbieden van lesmateriaal en van huiswerkopdrachten en

uitwerkingen, discussies naar aanleiding van stellingen, intrigerende statistische vraagstukken en inbreng van studenten, creëren van een 'mini open source environment' voor statistische analyses m.b.v. de programmeertaal R etc.).

Illustratief in dit verband is de opmerking van een studente omtrent de verschillen tussen het Honours Programma (HP) en haar reguliere bacheloropleiding:

- de docenten van het HP zijn zeer gemotiveerd om over hun vak te vertellen;
- de HP-docenten reageren snel en adequaat op vragen van individuele studenten en geven zo goede feedback;
- de HP-docenten volgen en ondersteunen het leerproces van de student; ze zijn altijd beschikbaar en goed bereikbaar.

Betere startpositie arbeidsmarkt

De hogescholen in de Randstad richten zich met hun excellentieprogramma's nadrukkelijk op allochtone studenten en de zogenoemde 'eerste-generatie studenten', die als eersten uit een gezin hoger onderwijs volgen. Met deze programma's wil men de maatschappelijke positie van allochtone en/of eerste-generatie studenten versterken en hen beter voorbereiden op het werkveld. Volgens het CBS (2009) daalt het percentage van afgestudeerden dat na één jaar betaald werk heeft. Deze daling is het sterkst onder niet-westerse allochtonen. Hier valt mogelijk een slag te maken met de Sirius Programma's.

Opleiding in eigen land kunnen volgen

De aanvraag van de AHK voor het 'Young Bachelors' programma is uniek in vergelijking met de andere aanvragen. Het betreft een geïntegreerde opleiding van voortgezet onderwijs en hoger onderwijs voor de balletopleiding aan vijftien- tot negentienjarigen. In het huidige hoger onderwijs hebben studenten rond hun 22e jaar hun opleiding afgesloten. Het werkveld geeft aan dat een intensieve training op jongere leeftijd noodzakelijk is vanwege de korte werkcarrière van dansers (tot 35 jarige leeftijd). Tot nu toe ging Nederlands toptalent al op jonge leeftijd naar opleidingen in het buitenland waar wel de mogelijkheid is om zich volledig op de ontwikkeling tot danser te kunnen toeleggen.

Meerwaarde voor de HBO-instelling

Stimulans voor HBO onderzoek

Met de ontwikkeling van excellentietrajecten aan de deelnemende hogescholen ontstaat een nauwere samenwerking met de lectoraten. Het is te verwachten dat onderzoek binnen de lectoraten en kenniskringen hierdoor een impuls krijgt. Onderzoek heeft vaak een belangrijke plaats binnen excellentieprogramma's; toegepast onderzoek uitvoeren helpt het ontwikkelen van professionele excellentie. De honoursstudenten zullen participeren in lopend onderzoek van de kenniskringen en lectoraten. De verwachting is dat op termijn praktijkgericht onderzoek meer deel uit zal gaan maken van het gehele onderwijsaanbod, ook in de reguliere opleiding. Ook de betrokkenheid van begeleidende docenten bij onderzoek zal toenemen, en onderzoek doen kan als manier gezien worden om de docentenprofessionalisering in het HBO te stimuleren.

PR activiteiten

Het (toegepast) onderzoek zal naar verwachting leiden tot publicaties in vakbladen en presentaties op congressen. Hierdoor kan het excellentieprogramma als middel gebruikt worden om de hogeschool 'naar buiten toe' te presenteren. Van de excellente studenten wordt verwacht dat zij meer dan nu het geval is, prestigieuze prijzen en beurzen kunnen winnen. Ook dit zal goed zijn voor de presentatie van een hogeschool.

Versterking band met alumni

De hogescholen willen met de excellentieprogramma's om verschillende redenen de band met alumni verstevigen. Ten eerste om de carrières van de excellente studenten te kunnen volgen, en te zien of deze afgestudeerden zich ontwikkelen tot excellente professionals. Met andere woorden, om te zien of het excellentieonderwijs succesvol is geweest. Daarnaast kunnen deze excellente professionals terugggevraagd worden om een rol te spelen in het onderwijs aan nieuwe studenten en zo de praktijkcomponent ervan versterken. Tevens kunnen de alumni een rol spelen om de samenwerking tussen hogeschool en werkveld te verstevigen. De hogeschool blijft op deze manier goed op de hoogte van wat er speelt in het werkveld en kan het onderwijs hierop aanpassen.

Meerwaarde voor werkveld en maatschappij

Verhogen aanzien van het beroep leraar

De twee HBO-opleidingen die specifiek gericht zijn op onderwijs, Driestar Hogeschool en Hogeschool Edith Stein, hebben excellentieprogramma's ontwikkeld voor de opleiding leraar voor het basisonderwijs met als doel de goede studenten te behouden voor het onderwijs. Het blijkt dat de goede PABO-studenten er vaak een tweede studie bij doen, waardoor zij uiteindelijk niet in het werkveld van het primair onderwijs terecht komen. Met een excellentieprogramma hebben deze studenten extra vaardigheden en kunnen zij zich alvast voorbereiden op hun verdere ontwikkeling in het basisonderwijs. Hiermee hopen de opleidingen het aanzien van het beroep van leraar te verhogen.

Verhogen niveau van beroepsbeoefenaars

De excellentieprogramma's in het HBO hebben als voornaamste doel het opleiden van excellente beroepsbeoefenaars. De vraag is hoe gemeten kan worden of deze geclaimde toegevoegde waarde inderdaad behaald zal worden. De prestatiemetingen van de instellingen met een Siriussubsidie richten zich voornamelijk op korte termijn effecten zoals studieprestaties, diplomarendement, studenttevredenheid, tevredenheid werkveld-begeleiders, en startsalaris en de tijd die het kost om een baan te vinden. Nader onderzoek is nodig om te bepalen wat het begrip 'excellente beroepsbeoefenaar' inhoudt, en hoe dit gestalte gegeven kan worden in de programma's.

8

Conclusie, discussie en reflectie

De vraag die centraal stond in deze inventarisatie was: *hoe heeft het excellentieonderwijs binnen het HBO zich sinds de laatste inventarisatie in 2007 ontwikkeld?* De definitie die gehanteerd is voor excellentieonderwijs is dat het gaat om speciaal ontwikkeld onderwijs opgezet voor studenten die meer willen en kunnen dan het reguliere programma hen biedt. Ook de naam honoursonderwijs wordt wel gebruikt. Om de vraag te kunnen beantwoorden is gekeken naar het aantal excellentieprogramma's dat aangeboden werd in 2009-2010 en naar de hogescholen die deze programma's aanbieden. Ook is de organisatie van de excellentieprogramma's binnen de hogescholen meegenomen in dit onderzoek. Daarnaast is de aandacht gericht op de studenten die deelnemen aan deze excellentieprogramma's. De vraag is beantwoord hoeveel studenten deelnemen en hoe zij worden geselecteerd. Verder is ingegaan op de doelstellingen die onderwijsinstellingen met de excellentieprogramma's hebben en welke onderwijsvormen binnen de excellentieprogramma's een plek hebben. Tenslotte is voor de hoger onderwijsinstellingen die een goedgekeurde Sirius aanvraag gedaan hebben, de beoogde toegevoegde waarde van de excellentieprogramma's vanuit het perspectief van de instellingen zelf geanalyseerd.

Aantal hogescholen en programma's

Aantal betrokken hogescholen

Van de 40 door de overheid bekostigde hogescholen bieden er in 2009-2010 negentien hogescholen één of meerdere excellentieprogramma's aan. In totaal worden er 40 programma's aangeboden. Bij het analyseren van deze gegevens werd duidelijk dat het tellen van het aantal hogescholen, programma's en studenten niet eenduidig de ontwikkelingen in het excellentieonderwijs beschrijft. Zoals blijkt uit de inventarisatie, is het aantal hogescholen dat excellentieprogramma's aanbiedt in 2010 niet veel toegenomen ten opzichte van 2007 (namelijk negentien in 2010 tegenover zestien in 2007). Dit kan de indruk wekken dat er weinig veranderd is in drie jaar, wat zeker niet het geval is. In de meeste gevallen hebben hogescholen die in 2007 één programma aanboden er programma's bij gekregen (bijvoorbeeld Saxion Hogeschool) of ze hebben hun bestaande programma uitgebreid of veranderd. In deze periode 2007-2010 is de Christelijke Hogeschool Ede met het aanbieden van hun excellentieprogramma gestopt.

De hogescholen die in 2009-2010 excellentieprogramma's aanbieden zijn onderling zeer verschillend. Zo zijn er hele grote hogescholen, zoals de Hogeschool van Amsterdam met 40.655 bachelorstudenten en de Hogeschool Utrecht met 33.628 bachelorstudenten, die excellentieonderwijs aanbieden. Er zijn ook kleinere hogescholen, zoals de NHTV met 6891 bachelorstudenten en de Hogeschool De Kempel met 876 studenten, die excellentieonderwijs hebben ontwikkeld. Daarnaast zijn er verschillen in oriëntatie en breedte van aanbod van opleidingen. Er zijn hogescholen die wat betreft het reguliere onderwijs een aanbod hebben in één domein, zoals de Hogeschool der Kunsten Den Haag en de Marnix Academie, en hogescholen die een heel breed algemeen aanbod van opleidingen hebben, zoals Fontys Hogescholen en Hogeschool Rotterdam. Deze verscheidenheid komt ook terug in de excellentieprogramma's die aangeboden worden door de diverse hogescholen.

Aantal programma's

Naast dat gekeken is naar welke hogescholen excellentieprogramma's aanboden, is ook gekeken naar het aantal excellentieprogramma's dat aangeboden werd. In 2009-2010 werden in totaal 40 programma's aangeboden. Daarin is dus zeker een toename te zien sinds de inventarisatie van 2007 (in 2007 werden vijftien programma's aangeboden).

Toch is het hier ook belangrijk om dieper in te gaan op deze cijfers, omdat in de afgelopen jaren de manier waarop excellentieprogramma's door hogescholen aangeboden worden veranderd is. Zo zijn er instellingen die hun programma's centraal regelen (of zijn gaan regelen). Dit kan betekenen dat er één honoursprogramma is, maar dat dit wel bestaat uit meerdere componenten. Eenzelfde beeld is te zien bij de inventarisatie van universiteiten die tegelijkertijd door ons gehouden is (bijlage 4). De trend die daarin naar voren komt, is dat universiteiten hun programma's steeds meer centraal regelen, met facultaire deelprogramma's als onderdelen. Hierom wordt het ook voor het HBO belangrijker om in plaats van het aantal programma's te tellen, te kijken naar beschikbare studentenplekken binnen excellentieonderwijs. Een 'centraal programma' wekt de indruk dat het om één programma gaat, terwijl het ook meerdere componenten kan tellen. Dit maakt het vergelijken van het aantal excellentieprogramma's, zowel door de tijd heen als tussen instellingen, minder zinvol zonder extra achtergrondinformatie.

Organisatie: type, omvang en positionering

Excellentieprogramma's worden op verschillende manieren door de instellingen georganiseerd. In dit rapport is een driedeling gemaakt, bestaand uit (1) excellentieprogramma's als aparte opleiding, (2) instellingsbrede excellentieprogramma's, en (3) excellentieprogramma's als onderdeel van een specifieke opleiding of faculteit. De praktijk leert dat ook een mix van deze vormen mogelijk is. Zo komen op sommige hogescholen excellentieprogramma's voor die naast elkaar bestaan en die elk een verschillende organisatievorm hebben. Dit zien we vooral bij grotere hogescholen met veel verschillende opleidingen. Een voorbeeld is Fontys Hogescholen: de Pabo Plus is een aparte excellentieopleiding (type 1) en het Honoursprogramma Filosofie is een excellentieprogramma als onderdeel van een specifieke opleiding (type 3).

Excellentieprogramma's verschillen in het aantal studiepunten waar ze uit bestaan en ze worden zowel vervangend voor (een deel van de) reguliere opleiding aangeboden als extracurriculair (bovenop het reguliere programma). In sommige gevallen bestaat het programma uit een combinatie van vervangende en extracurriculaire onderdelen. Dit kan een simpele onderlinge vergelijking op basis van EC in de weg staan.

Wanneer het gaat om de positionering van het excellentieonderwijs binnen het totale onderwijsaanbod, is een aantal opvallende punten te noemen.

Zichtbaarheid en bekendheid van de aangeboden excellentieprogramma's

De excellentieprogramma's zijn bedoeld voor de talentvolle studenten van de instellingen en moeten onder hen dus ook bekend gemaakt worden. Hoewel buiten de scope van dit onderzoek, is het de ervaring dat (toekomstige) studenten zich juist ook via internet informeren. Om meer studenten aan

te trekken is het de overweging waard om na te denken over hoe excellentieprogramma's van specifieke opleidingen of instellingsbrede programma's vermeld worden op de website. Op het moment van de inventarisatie namen niet alle programma's een prominente plek in binnen de voorlichting op internet. Hierbij is het ook de vraag in hoeverre instellingen de excellentieprogramma's gebruiken bij de profilering van hun onderwijs.

Het is opvallend dat de meeste universiteiten excellentieprogramma's en honoursonderwijs wel een duidelijke plek op hun websites hebben gegeven. Dat bij universiteiten de communicatie en voorlichting over excellentieonderwijs duidelijker zichtbaar is, komt waarschijnlijk mede doordat op universiteiten excellentieprogramma's al langer aanwezig zijn en een duidelijkere plek binnen het onderwijsaanbod hebben gekregen. Universiteiten zijn ook al langer bezig met de ontwikkeling van een visie op excellentieonderwijs. Deze visieontwikkeling komt in het HBO pas recenter op gang.

Er zijn momenteel minder excellentieprogramma's binnen het HBO dan binnen het WO en er doen verhoudingsgewijs ook minder studenten aan mee. Veel hogescholen zijn ook nog bezig met de opbouw of uitbreiding van hun excellentieonderwijs. Daarbij is het dus zeker van belang om de communicatie en voorlichting over de programma's uit te breiden om zo actiever studenten te werven.

Profilering

De zichtbaarheid van het excellentieonderwijs kan ook een belangrijke rol gaan spelen in de recente discussie over een scherpere profilering van hogescholen (zie Veerman et al., 2010). Een gedifferentieerd onderwijsaanbod sluit hier bij aan (Van Eijl et al., 2011). Een excellentieprogramma zou bij uitstek een middel kunnen zijn waarmee een hogeschool zich van andere hogescholen kan onderscheiden. Hierdoor kunnen hogescholen zich specifiek profileren en krijgen studenten meer keuze. Deze trend zien we ook binnen het WO.

Uitstralingseffect

Excellentieprogramma's kunnen een uitstralingseffect hebben naar het reguliere onderwijs. De verwachting is dat ervaringen die instellingen opdoen binnen de excellentieprogramma's met betrekking tot organisatie, curricula en inhoud van het onderwijs ingezet kunnen worden om het onderwijs binnen de gehele instelling naar een hoger niveau te tillen (Van Eijl et al., 2011). Daarnaast kan ook via de studenten die deelnemen aan een excellentieprogramma de studiecultuur binnen het reguliere programma worden veranderd. De verwachting is dat via de ambitieuzere studiecultuur binnen het excellentieprogramma de studenten hun enthousiasme en ambitie meenemen en overbrengen naar het reguliere onderwijs. Docenten gebruiken honoursonderwijs wel als een laboratorium voor onderwijsvernieuwing. Excellentieonderwijs kan zo gebruikt worden als hefboom voor kwaliteit van het totale onderwijsaanbod van een hogeschool.

Studenten

Er nemen in 2009-2010 nog maar weinig studenten deel aan een excellentieprogramma. Van alle HBO-bachelorstudenten van alle hogescholen (390.053) doet 0,19% mee aan een excellentieprogramma of honoursonderwijs, dit zijn 743 studenten. Op de negentien hogescholen die een

excellentieprogramma aanbieden studeren in totaal 328.067 studenten. Dit betekent dat 84% van alle HBO-bachelorstudenten op een hogeschool studeert waar één of meerdere excellentieprogramma's worden aangeboden. Het percentage deelnemende studenten aan excellentieprogramma's uitgaande van alle HBO-bachelorstudenten op hogescholen met excellentieprogramma's ligt dan ook maar iets hoger dan het percentage van het totaal, namelijk 0,23%.

Veel excellentieprogramma's in het HBO starten in het tweede studiejaar. In veel gevallen bieden instellingen hun excellentieprogramma dus maar aan aan een beperkt deel van hun talentvolle bachelorstudenten, soms zelfs alleen aan derde- en vierdejaarsstudenten. Daarom is er ook iets voor te zeggen om eerstejaars studenten niet mee te nemen in de berekening van het percentage deelnemende studenten aan excellentieprogramma's.

Er is een groep studenten die wel geschikt is voor honoursonderwijs, maar zich toch niet aanmeldt voor een honoursprogramma of excellentietraject. Het is interessant om te weten waarom deze studenten besluiten niet deel te nemen. Hebben studenten helder wat voor hen de toegevoegde waarde is van deelname en spelen hogescholen hier voldoende op in?

Het is goed om stil te staan bij wat de aantallen deelnemende studenten te betekenen hebben. Het meten van studentenaantallen is in deze inventarisatie gedaan door te vragen naar het aantal studenten dat op het moment van inventarisatie deelnam aan een excellentieprogramma. Dit geeft een goed beeld van de situatie op dat moment, maar maakt het lastig om iets te zeggen over instroom en uitval van studenten en over het aantal studenten dat uiteindelijk het hele programma afmaakt. Er zijn op deze manier ook studenten meegeteld die het programma uiteindelijk niet voltooiën.

Wanneer het gaat over participatie is het de vraag wat de conclusies zijn die aan het percentage worden gekoppeld. Wordt het succes van een excellentieprogramma afgemeten aan het aantal studenten dat succesvol een excellentietraject afrondt of gaat het erom om zoveel mogelijk studenten in aanraking te brengen met excellentieonderwijs? Heeft een excellentieprogramma ook waarde voor studenten die er maar voor een deel aan meedoen? En hoe lang moet een student dan minimaal deel nemen wil het effect hebben? Een studie van Cosgrove (2004) in de VS laat zien dat studenten die een honoursprogramma gedeeltelijk volgden geen "voordeel" hebben van hun deelname. Studenten die het programma wel geheel doorliepen haalden hogere cijfers en voltooiden hun studie sneller. In dit soort studies is de samenstelling van controle groepen waarmee honoursstudenten vergeleken worden erg van invloed op de uitkomsten. Als de invloed van een honoursprogramma op bijvoorbeeld studieverloop en behaalde cijfers geanalyseerd wordt, moet gecorrigeerd worden voor het feit dat honoursstudenten gemiddeld hogere cijfers halen; de best-presterende studenten zitten immers in de excellentieprogramma's. De controle groep moet dan bestaan uit vergelijkbare, goed presterende studenten die ervoor kiezen om niet deel te nemen aan het excellentieprogramma (hetgeen het geval was in de bovengenoemde studie van Cosgrove).

Doelstellingen/onderwijsvormen

De HBO-instellingen streven verschillende doelen na met hun excellentieprogramma's. De doelen die de instellingen hebben met hun excellentieonderwijs kennen wel enkele overkoepelende thema's. Eén daarvan is het doel om studenten op te leiden tot 'excellente professional'. Hoewel dit thema (woord) vaak voorkomt zijn er tussen de programma's en hogescholen wel verschillen in de omschrijving. Een nadere definiëring van het begrip 'excellente professional' is nodig, bijvoorbeeld door een antwoord te geven op de vragen: wat is het profiel van een excellente professional en wat heeft ervoor gezorgd dat deze professional zo geworden is? Het is aan te nemen dat naast generieke kenmerken van excellente professionals er ook specifieke kenmerken per beroepsgroep bestaan.

Een tweede terugkerend thema is de nadruk op persoonlijke ontwikkeling van de student. Studenten opleiden met een kritische blik en het vermogen tot zelfreflectie is hierbij van belang. Deze twee thema's komen ook vaak gecombineerd voor. Wat betreft de onderwijsdoelen is zeker meer kennis nodig – zowel hoe deze gehaald kunnen worden als hoe de studentontwikkeling te meten is. Woorden als professionele excellentie of persoonlijke ontwikkeling verdienen meer betekenis.

Het excellentieonderwijs wordt op veel verschillende manieren vormgegeven, bijvoorbeeld door extra opdrachten, diepergaand onderzoek, topstages, en verzwaarde afstudeeropdrachten. Het is hierdoor niet mogelijk om met behulp van deze studie te definiëren welke specifieke onderwijsvorm excellentieonderwijs kent. Wel kan nader onderzoek gedaan worden naar het gebruik van specifieke onderwijsvormen bij het behalen van beoogde doelen van excellentieonderwijs.

Meerwaarde volgens Sirius instellingen

In de goedgekeurde Sirius aanvragen wordt door de instellingen in detail omschreven wat de doelstellingen van hun excellentieonderwijs zijn. Daarnaast worden de prestatie indicatoren door de onderwijsinstellingen geformuleerd waarmee gemeten moet worden of de doelstellingen gehaald worden (zie www.siriusprogramma.nl). Door deze uitgebreide documentatie en zogenoemde 'nulmeting' biedt het Sirius Programma in dit opzicht een unieke mogelijkheid om via inhoudsanalyse van de ingediende aanvragen onderzoek te doen en meer inzicht te krijgen in de toegevoegde waarde van excellentieprogramma's. Dit biedt tevens een perspectief op excellentieonderwijs vanuit de Nederlandse context in aanvulling op het bestaande onderzoek uit de Angelsaksische landen. Daarnaast zal een onderwijsinstelling met een goede effectmeting de effectiviteit van het programma gefundeerd kunnen verbeteren.

De geclaimde toegevoegde waarde van de excellentieprogramma's volgens de instellingen met een toegekende Sirius subsidie richt zich zowel op de student, de onderwijsinstelling als op het werkveld en de maatschappij. De meerwaarde voor de student wordt onder andere gezien in het aanbieden van een ambitieus studieklimaat en een betere voorbereiding op een vervolgopleiding. Voor de HBO-instellingen worden onder andere de stimulans voor onderzoek en de versterking van de band met alumni als toegevoegde waarden genoemd. Voor het werkveld en maatschappij is het verhogen van het niveau van beroepsbeoefenaars een belangrijke verwachte meerwaarde. Deze geclaimde toegevoegde waarden van de excellentieprogramma's worden alleen vanuit het standpunt van de

onderwijsinstellingen beschreven. Onderzoek zal moeten uitwijzen of deze toegevoegde waarde ook als zodanig door studenten tijdens en na hun studie ervaren wordt. Ook moet onderzocht worden hoe het werkveld en de maatschappij de toegevoegde waarde van excellentieonderwijs beoordelen.

Diplomerig

Deelname aan excellentieprogramma's levert de studenten een bewijs van deelname op: in de meeste gevallen in de vorm van een certificaat, aantekening op het diploma of een aanbevelingsbrief. Met de groei aan verscheidenheid aan excellentieprogramma's nemen de verschillen tussen programma's toe. Deze variatie kan het lastiger maken om de waarde van programma's te beoordelen en in het verlengde daarvan de certificaten en getuigschriften die afgestudeerden van excellentieprogramma's ontvangen. Dit geeft onduidelijkheid over het civiel effect van excellentieprogramma's. Als met een excellentieprogramma bijvoorbeeld zowel een driejarig programma van 30 EC extracurriculair als een cursus van een aantal weken bedoeld kan worden, heeft dit gevolgen voor de waarde van het programma en het bijbehorende certificaat. Het is mogelijk dat in de toekomst duidelijker wordt wat de verschillende aanduidingen op certificaten van excellentieprogramma's voor waarde hebben, bijvoorbeeld per beroepsgroep of per hoger onderwijsinstelling. Hiertoe kan een duidelijke omschrijving op het certificaat van wat het excellentieprogramma inhoudt bijdragen.

Kwaliteitsbewaking

Deze studie geeft aan dat er een grote diversiteit aan excellentieonderwijs is in het HBO in Nederland. Dit is in overeenstemming met het honoursonderwijs in bijvoorbeeld de Verenigde Staten, Canada of Australië. De vele verschillende vormen hebben nadelen – ze zijn bijvoorbeeld minder goed vergelijkbaar. Ze hebben ook voordelen – ze bieden de mogelijkheid tot profilering. Excellentieonderwijs is vooral 'anders', en niet zozeer meer van hetzelfde. Juist in dit 'andere' lijkt de kracht te zitten om studenten tot uitmuntende prestaties te brengen. Het is nog maar de vraag of het werkveld behoefte heeft aan meer eenduidigheid. Het is zeker mogelijk dat het afnemend werkveld van HBO-instellingen ervaring krijgt met specifieke excellentieprogramma's. Net als dat het werkveld in de VS weet wat men kan verwachten van een honours student met een specieke major van Columbia College of van een student met een honours thesis Education van Harvard.

In de VS heeft het National Collegiate Honors Council (NCHC), met ruim 800 aangesloten hoger onderwijs instellingen, een lijst met kernpunten opgesteld waaraan een volledig ontwikkeld honoursprogramma in het ideale geval voldoet (zie bijlage 2). Deze lijst wordt door site-visitors van de NCHC gebruikt om instellingen te adviseren hoe hun honoursprogramma's zo waardevol mogelijk kunnen zijn. Ook advisering over kwaliteit door deze site-visitors is mogelijk. Niet alle aspecten moeten voorkomen in een excellentieprogramma, maar de punten in de lijst geven wel aan wat belangrijk is. De meeste van deze kernpunten moeten aangetroffen worden in het honoursprogramma wil het succesvol zijn.

Site-visitors krijgen tijdens hun opleiding de opdracht geen ranking van honours programma's te maken. Ook vergelijken ze honours programma's niet met elkaar. Gezien de diversiteit is een verge-

lijking immers niet zinvol. De grote variëteit zou inherent zijn aan het honoursonderwijs. De NCHC kiest er vooralsnog voor niet op te treden als accreditatiecommissie voor honoursprogramma's.

Een eigenschap van excellentieonderwijs is dat het per onderwijsinstelling of per opleiding kan verschillen, op maat gesneden is, dynamisch is en als het goed is het eigen profiel van de instelling ondersteunt. Van Eijl et al. (2007) hebben een lijst met daarin de 'tien kernpunten van een volledig ontwikkeld honoursprogramma' voor de Nederlandse situatie opgesteld (zie bijlage 3). Deze lijst gaat vooral in op inhoudelijke kenmerken, zoals de inhoud van het programma (verdiepend en verbredend), aandacht voor feedback en talentontwikkeling, honoursdidactiek en de rol van docenten, en ruimte voor nieuwe ideeën en creatieve initiatieven. Een aantal van deze aspecten zijn bij de excellentieprogramma's binnen het HBO terug te vinden. De meeste excellentieprogramma's voldoen aan meerdere punten op deze lijst. Onbekend is of deze lijst, of de basic characteristics van de NCHC, ook als uitgangspunt worden gebruikt bij het opzetten van een excellentieprogramma.

Financiering

Excellentieonderwijs staat steeds vaker specifiek op de begroting, zowel van de overheid als van hoger onderwijsinstellingen. Het is vooralsnog onbekend wat de werkelijke kosten en baten zijn van de verschillende vormen van excellentieonderwijs. Desondanks is de vraag gerechtigd of financiering van excellentieonderwijs de beste besteding van steeds beperktere middelen is. In Nederland kijkt men kritisch naar de investeringen van overheidsgeld en wordt in dat verband belang gehecht aan de toegevoegde waarde van excellentieonderwijs. Hierbij zijn vooral toegevoegde waarden zoals uitstralingseffect en profilering van belang. Op die manier is het geld dat besteed wordt aan excellentieonderwijs niet alleen bedoeld voor de geselecteerde studenten, maar zorgt het ervoor dat de kwaliteit van het gehele onderwijs omhoog gaat.

Vergelijking met universitaire excellentieprogramma's

Tegelijk met de inventarisatie van excellentieprogramma's in het HBO is ook een inventarisatie gehouden van excellentieprogramma's in het WO (zie bijlage 4). Excellentieprogramma's op universiteiten komen al langer voor dan in het HBO en in 2010 boden twaalf van de veertien universiteiten één of meerdere excellentieprogramma's in de bachelor aan. Excellentieonderwijs kwam voor het eerst in de jaren '90 bij universiteiten in Nederland tot ontwikkeling; het is toen veelal zonder subsidie van de overheid op kleinschalige wijze opgestart. Excellentieonderwijs in het HBO is dus later op gang gekomen, ruim tien jaar later en in 2006-2007 gestimuleerd door het Ruim Baan voor Talent programma.

De context van hogescholen is anders dan die van universiteiten. Bij universiteiten komen studenten vooral van het VWO en een kleiner deel van het HBO. De instroom binnen het HBO is meer divers. Zo komen op het HBO studenten van zowel de HAVO, het VWO als het MBO. Passend onderwijs ontwikkelen voor deze gedifferentieerde groep binnen het HBO is lastig. Hogescholen hebben zich lang gericht op studenten aan de 'onderkant'. Met de ontwikkeling van excellentieprogramma's kiezen hogescholen er voor om meer gedifferentieerd onderwijs aan te bieden en zich niet

alleen te richten op de studenten die niet mee kunnen komen, maar ook op de studenten die meer aankunnen.

Een argument tegen het bestaan van excellentieprogramma's binnen het HBO, zeker in het eerste jaar, kan zijn dat HAVO leerlingen die meer willen of kunnen, ook door kunnen stromen naar het VWO en daarna naar de universiteit. Ditzelfde wordt dan ook gedacht van studenten die aan het begin van hun HBO-opleiding meer willen en kunnen. Echter, een deel van de studenten die instroomt binnen het HBO kiest bewust voor een meer praktisch gerichte opleiding of voor een specifiek beroep. Voor deze groep is het van belang dat excellentieprogramma's vanaf het begin binnen het HBO worden aangeboden. Dit maakt het HBO aantrekkelijker voor deze studenten die van het VWO komen en meer praktisch zijn aangelegd. Zij krijgen zo de kans om hun talenten binnen het door hen gekozen beroep te ontwikkelen. Daarnaast zijn er ook studenten die zich naast een beroepsgerichte opleiding via een interdisciplinair excellentieprogramma breder willen ontwikkelen.

Naast de oriëntatie op persoonlijke ontwikkeling die zowel bij excellentieprogramma's van het HBO als de universiteit voorkomt, hebben excellentieprogramma's binnen het HBO een sterkere focus op het bevorderen van professionele excellentie terwijl universitaire excellentieprogramma's zich vaker richten op onderzoek en verdieping. Hogescholen willen de eigenheid die zij hebben als instelling vertalen in hun excellentieprogramma's en dit kan een oriëntatie op professionele excellentie verklaren.

Ter afsluiting

De genoemde aantallen van programma's en deelnemende studenten in dit rapport hebben betrekking op het studiejaar 2009-2010. Tijdens de inventarisatie bleek al een toenemende interesse voor speciaal ontwikkeld onderwijs voor talentvolle en gemotiveerdere studenten binnen het HBO. Er waren vele programma's in een laatste ontwerpfase. Een aantal hogescholen gaf aan dat hun programma in ontwikkeling was. Ook waren sommige bestaande programma's nog in opbouw-fase. Aangenomen mag worden dat het aantal deelnemende studenten de laatste twee jaar sterk is gestegen. Zo waren tijdens het onderzoek diverse instellingen actief met de werving en selectie van de eerste instroom van honoursstudenten. Het is daarom de verwachting dat in de komende jaren het aantal programma's en het aantal deelnemende studenten zal toenemen. Vervolgonderzoek zal de sprong die gemaakt binnen het HBO verder kunnen onderbouwen. De ingezette trend van meer aandacht voor differentiatie en voor de gemotiveerde en getalenteerde studenten lijkt aan te houden.

9 Agenda voor de toekomst

Honours- of excellentieonderwijs heeft een plek binnen het hoger onderwijs verworven. Het draait daarbij niet om *gewoon* 'bijzonder goed' onderwijs, maar om *ander* onderwijs, speciaal ontwikkeld voor studenten die meer willen en kunnen dan het reguliere programma hen kan bieden. Dit vraagt veel van alle betrokkenen, niet in het minst van de docenten. Hoewel er al het nodige bereikt is en er ook sinds deze inventarisatie een toename te zien is in het aantal programma's en aantallen deelnemende studenten, is er ook nog veel te winnen in het hoger beroepsonderwijs, willen we al de studenten het onderwijs bieden dat bij hen past.

Het onderzoek dat tot bovenstaande conclusie heeft geleid is ook de basis voor deze agenda voor de toekomst. Nieuwe vragen zijn opgekomen naar aanleiding van de gehouden inventarisatie. In dit hoofdstuk worden zeven belangrijke agendapunten besproken en worden aanbevelingen gedaan voor de toekomst, zowel voor vervolgonderzoek als voor beleid. Onderzoek naar deze thema's is nodig om kennisleemtes op te vullen en aandacht voor deze onderwerpen zal helpen te leren excelleren en het honours- of excellentieonderwijs verder te ontwikkelen.

Het doel is dat nieuwe kennis die voortkomt uit deze agenda voor de toekomst direct toegepast kan worden om het (excellentie)onderwijs een verdere kwaliteitsimpuls te geven. Naast een inventarisatieonderzoek zoals hier uitgevoerd, is het aan te bevelen onderzoeksvragen te formuleren waarbij naast kwantitatief onderzoek ook verdiepend onderzoek wordt gedaan. Zo kan gedacht worden om aan de hand van case studies bij een aantal hogescholen één specifiek aspect van excellentieonderwijs nader te onderzoeken.

1. Aandacht voor en nader onderzoek naar doelen van excellentieonderwijs

Een goede samenhang tussen doelen en (onderwijs)praktijk maakt een honoursprogramma transparanter. Zo kan een student een meer afgewogen keuze maken. Een docent kan gerichtere uitdagingen. Het werkveld weet wat het verwachten kan van een afgestudeerde van die specifieke honoursopleiding. Het met elkaar beantwoorden van de vragen waarom een opleiding een honoursprogramma aanbiedt, voor wie het primair bedoeld is en welke resultaten men er mee bereiken wil, is cruciaal voor het welslagen ervan. Daarbij is het nodig de antwoorden te vertalen naar het onderwijsaanbod. Uit de inventarisatie kwamen verschillende doelen van programma's naar voren. Deze doelen hebben betrekking op studenten, docenten, het werkveld en de samenleving. Het is de vraag of de gestelde doelen die gevonden zijn in deze inventarisatie ook terugkomen in het onderwijs. Ook werden prestatie-indicatoren genoemd die moeten meten of de gestelde doelen worden gehaald. Meten deze indicatoren wat beoogd wordt met het excellentieonderwijs?

In de aanvragen voor de Siriusubsidies wordt uitgebreid aandacht besteed aan de doelen die de instellingen voor ogen staan. Een interessante onderzoeksvraag zou zijn hoe deze doelstellingen en ideeën in de praktijk terug te zien zijn in de programma's en of doelbewust strategieën worden gekozen die de doelstellingen het beste dienen. Deze studie laat niet zien of er relaties bestaan tussen de organisatie van programma's en de doelstellingen voor studenten, werkveld en samenleving. De operationalisering van het meten van doelen verdient meer aandacht. Zeker brede doelstellingen

als 'betere kansen op de arbeidsmarkt' zijn lastig te operationaliseren. Toch kan dit een manier zijn om de toegevoegde waarde van programma's te bepalen.

2. Kwaliteit en inhoud van excellentieonderwijs

De resultaten van deze inventarisatie gaven geen antwoord op de vraag wat de mogelijke meerwaarde van de programma's is voor de betrokkenen. Ook is niet onderzocht wat de opbrengsten van de programma's zijn. Dit is natuurlijk wel belangrijk en vervolgonderzoek zou onder meer een analyse van resultaten van programma's in kunnen houden. Daarbij is er discussie nodig over de vraag wat de kwaliteit van een excellentieprogramma dan bepaalt en hoe de resultaten te meten zijn. Er is reflectie nodig op wat excellentieonderwijs is en of en hoe dat te meten is.

Onderzoek naar de inhoud van het excellentieonderwijs, bijvoorbeeld door een inventarisatie te verrijken met case studies, geeft het onderwijs meer handen en voeten: welke verdieping wordt geboden? Wat typeert het 'andere' van het excellentieonderwijs? Welke ontwikkeling maken de honoursstudenten door en hoe wordt dat gemeten?

Het excellentieonderwijs kent vele verschillende onderwijsvormen. Pas nadat meer onderzoek is gedaan naar resultaten van deze verschillende programma's kan ook meer gezegd worden over welke vormen beter werken. Het is de vraag of er een specifieke onderwijsvorm voor honours is, omdat excellentieprogramma's een grote mate van vrijheid hebben, vaak veranderen en ruimte geven voor wisselende initiatieven van studenten. Juist deze 'tailor-made' vorm met een grote dynamiek past bij onderwijsvormen gericht op het leveren van uitmuntende prestaties. Vergelijkingen met het sport- en kunstonderwijs, waar ook honoursprogramma's aangeboden worden, kan verrijkende informatie geven. Er is een spanningsveld tussen de vrijheid die nodig is om onderwijs op maat te creëren enerzijds en de behoefte aan meer duidelijkheid over de kwaliteit en standaard van excellentieonderwijs anderzijds. Een andere vraag is of een standaard voor excellentieprogramma's wenselijk is en hoe deze er dan uit moet zien of dat bestaande lijsten met basiskarakteristieken van excellentieprogramma's voldoen (zie bijlage 2 en 3).

3. Positionering van excellentieonderwijs binnen onderwijsaanbod en samenleving

De positionering van excellentieonderwijs binnen het gehele onderwijsaanbod in Nederland verdient aandacht. Aandacht voor talent moet niet beperkt blijven tot een hogeschool of universiteit. Ook in het primair en secundair onderwijs is van alles gaande op het terrein van excellentiebevordering. Het is de vraag of er voldoende kennis is bij de betrokkenen van alle activiteiten om tot een goede onderlinge afstemming te komen. De doorgaande lijn primair – voortgezet – hoger onderwijs kan beter worden georganiseerd om meer talent tot bloei te laten komen. Vervolgonderzoek zou zich ook kunnen richten op deze afstemming. Krijgen bijvoorbeeld de (latente) talenten op de HAVO voldoende ruimte om door te groeien in het HBO?

Naast een grote verscheidenheid aan programma's en manieren van organiseren van het excellentieonderwijs, is het excellentieonderwijs ook op verschillende manieren binnen de instellingen gepositioneerd. Dit kan samen hangen van de visie of de mate van visieontwikkeling van een

instelling op excellentieonderwijs. Aandacht voor de positionering van excellentieonderwijs is wenselijk wil dit type onderwijs een succes zijn. Vragen die men hierbij kan stellen zijn: in hoeverre zijn excellentieprogramma's geïntegreerd in het totale onderwijsaanbod van de hogeschool? Welk belang hecht een hogeschool aan het excellentieonderwijs? Is er sprake van een cultuur van excellentie en community vorming binnen de instelling? Wordt talent herkend, erkend en gestimuleerd? Mogen docenten en studenten boven het maaiveld uitsteken? Is er specifiek HRM beleid gekoppeld aan het honoursonderwijs? Is een instelling trots op de behaalde resultaten en ziet de buitenwereld dat ook terug? Hier zou ook de vergelijking gemaakt kunnen worden tussen universiteiten en hogescholen. Heeft excellentieonderwijs binnen het HBO een andere functie en plek in het onderwijsaanbod dan binnen het WO? Antwoorden op deze vragen zullen een coherente beeldvorming van het excellentieonderwijs ondersteunen en dit onderwijs een impuls geven. De resultaten van onderzoek naar de positionering van het excellentieonderwijs zullen ook meer handen en voeten kunnen geven aan de profilering van het HBO en de voorlichting over honoursprogramma's.

De overheid wil met het Sirius Programma bereiken dat Nederland weer in de top-5 van kennis economieën komt. Aanvullend onderzoek kan duidelijk maken of het aanbieden van excellentieonderwijs aansluit bij wat het werkveld vindt dat hiervoor nodig is. Hiervoor is nader inzicht in de relatie van excellentieprogramma's met het werkveld wenselijk. Is er een nauwe samenwerking met het werkveld aanwezig? Welke rol speelt talentontwikkeling binnen bijvoorbeeld de groei van het MKB? En met een blik op de toekomst: welke verschillen zijn er tussen alumni die wel en alumni die geen excellentieonderwijs hebben gevolgd? De positionering van het excellentieonderwijs binnen de instellingen kan het civiel effect ervan ondersteunen. Hierbij moet worden opgemerkt dat er tot nu toe nauwelijks onderzoeksresultaten bekend zijn naar het civiel effect van excellentieprogramma's.

4. Financiering

Wat zijn de kosten en baten van het excellentieonderwijs in het HBO? De verwachting is onder andere dat er meer en betere studenten instromen; dat de rendementen en tevredenheidcijfers stijgen; dat goede excellentieprogramma's ook betere docenten aantrekken; dat docentenprofessionalisering versnelt; dat de onderwijskwaliteit stijgt; dat het aantal succesvolle onderzoeksaanvragen toeneemt; dat instellingsprofilering meer bekendheid krijgt en dat de betrokkenheid van honours alumni terugvloeit naar het onderwijs. De vraag is of de gedane investeringen in excellentieonderwijs deze verwachtingen waar kunnen maken.

Het Sirius Programma heeft een toename van het aantal hogescholen met excellentieprogramma's gestimuleerd. Er zijn ook hogescholen actief met het ontwikkelen van excellentieonderwijs die buiten het Sirius Programma staan. In dit rapport lag de nadruk niet op de verschillen in programma's met en zonder subsidie. Vervolgonderzoek zou zich hierop kunnen richten, door specifiek mee te nemen in de inventarisatie wat mogelijke verschillen zijn tussen excellentieonderwijs van instellingen die wel en die geen Siriussubsidie gekregen hebben.

De Siriussubsidie loopt de komende jaren af. Het is de vraag wat de gevolgen hiervan zijn voor het excellentieonderwijs in Nederland. Zorgen de opgestarte projecten voor duurzame en structurele

veranderingen? Verschuift het excellentieonderwijs van marge naar middelpunt? Ontwikkelen instellingen strategieën die er voor zorgen dat zowel het excellentieonderwijs als het gewone onderwijs blijft profiteren van de gedane investeringen en welke strategieën zijn daarin succesvol?

Onderzoek en beleid voor de toekomst moet ook financiering van honoursonderwijs agenderen vanwege de (groeïende) mogelijkheden voor collegegelddifferentiatie. Hoewel soms wordt verwezen naar de hoge collegegelden zoals in de VS, blijken vergelijkingen met de VS lastig en is nader onderzoek wenselijk. In de VS worden honoursprogramma's ook gebruikt om goede studenten aan te trekken en is er voor studenten de mogelijkheid om vermindering van collegegeld te krijgen wanneer zij deelnemen aan een honoursprogramma. Nader onderzoek, ook binnen een Europese context, naar de effecten van collegegelddifferentiatie voor honoursprogramma's is kan nieuwe kennis aanleveren over wat studenten nodig hebben binnen het excellentieonderwijs en of ze bereid zijn hiervoor extra te betalen.

5. Participatie van studenten aan excellentieprogramma's

Het aantal studenten dat deelneemt aan een excellentieprogramma op een HBO-instelling met een excellentieaanbod is nog beperkt (0,23%). Vanuit Sirius wordt de eis aangehouden van 5% studentendeelname per instelling, uitlopend naar 10% in de toekomst. De vraag die opkomt is waarom dit (nog) niet is bereikt en wat nodig is om dit wel te bereiken. Wat is een reëel aantal om naar te streven? Kan de slag naar 5% deelnemende studenten gemaakt worden met de huidige ontwikkelingen en bezuinigingen in het onderwijs? Hoe groot is het niet bereikt potentieel? Wat willen de studenten en wat hebben ze nodig om te leren excelleren? Hoe zit het met studenten die niet mee willen doen of die halverwege uitvallen? Voor al deze vragen is nader onderzoek nodig. Overigens is bekend dat een aantal hogescholen binnen een paar jaar het aandeel honoursstudenten fors heeft weten te vergroten. Onderzoek binnen die instellingen kan succes- en faalfactoren achterhalen die bijdragen aan studentenparticipatie.

Er is ook een groot aantal hogescholen (18 van de 40) waar ten tijde van de inventarisatie geen excellentieprogramma aangeboden werd en ook niet in ontwikkeling was. Bij een volgende inventarisatie zou de vraag 'waarom sommige hogescholen geen excellentieprogramma's aan (gaan) bieden' meegenomen kunnen worden. Is dit een bewuste keuze, een financiële kwestie, of is men onbekend met dit type onderwijs?

Er is niet alleen aandacht nodig voor studenten die nu deelnemen aan excellentieprogramma's, ook naar honours alumni is nader onderzoek gewenst. Allereerst om te onderzoeken wat de toegevoegde waarde van deelname aan het programma voor hen geweest is en welke dingen zij hebben gemist in het excellentieprogramma. Ook is het interessant om te onderzoeken of deze honours alumni een specifieke rol spelen om de samenwerking tussen hogeschool en werkveld te verstevigen.

6. Docenten van excellentieprogramma's

De rol van docenten is in deze inventarisatie niet meegenomen. Opvallend was wel dat de selectie van studenten voor een excellentieprogramma in alle gevallen goed omschreven was, terwijl er in de meeste gevallen geen omschrijving voor de deelnemende docenten bekend was. Het is bekend dat

binnen het excellentieonderwijs in het hoger onderwijs de docent een sleutelrol speelt in de begeleiding van talent. Welke doceerstrategieën moeten succesvolle docenten in het excellentieonderwijs toepassen, en hoe kunnen zij zich in deze rol ontwikkelen?

Docentprofessionalisering geeft een kwaliteitsimpuls aan het onderwijs en docentprofessionalisering specifiek gericht op het leren excelleren van studenten behoeft extra aandacht. Onderzoek naar honoursdidactiek, waarbij de resultaten ook ten goede kunnen komen aan docentprofessionalisering verdient meer aandacht. Verschillende universiteiten maken een start met het ontwikkelen van specifieke leertrajecten voor docenten van honoursonderwijs. Ook binnen het HBO staat deze vorm van docentprofessionalisering nog in de kinderschoenen.

7. Aandacht voor en nader onderzoek naar excellentieonderwijs als hefboom voor kwaliteitsverbetering in het onderwijs

Excellentieonderwijs kan een uitstraling hebben naar de rest van het onderwijsaanbod. Het zou een onderwijslaboratorium zijn en een spiegel voor het reguliere onderwijs. Doordat studenten deelnemen aan excellentieprogramma's en ook deelnemen aan regulier onderwijs zou de kwaliteit van het gehele onderwijs omhoog gaan. Zij nemen de leerervaringen uit het excellentieonderwijs mee naar het reguliere onderwijs. Docenten die zowel lesgeven in excellentieonderwijs als in regulier onderwijs, kunnen met nieuwe onderwijsvormen experimenteren in het honoursonderwijs. Indien onderwijsvormen succesvol zijn kunnen docenten die zelf aanpassen en implementeren in het reguliere onderwijs. Meer kennis over hoe dit in de praktijk werkt en wat succes- en faalfactoren hierbij zijn kan de hefboomfunctie van het excellentieonderwijs versterken.

Honoursonderwijs kan een stimulans zijn voor vernieuwing en kan een niveauverhogend effect hebben. Het is belangrijk om inzicht te krijgen hoe uitstralingseffecten vergroot kunnen worden en hoe het excellentieonderwijs als hefboom voor kwaliteitsverbetering kan dienen, zodat geld en investeringen in het excellentieonderwijs een hele hoger onderwijsinstelling ten goede kunnen komen.

Hoger onderwijsinstellingen kunnen door excellentieprogramma's aan te bieden talentvolle en gemotiveerde leerlingen en hoog gekwalificeerde docenten aantrekken. Een gedifferentieerd onderwijsaanbod met aandacht voor studenten die meer willen en kunnen kan het onderwijsklimaat een positieve impuls geven, wat ook het imago van het HBO ten goede komt.

Onderzoek moet aantonen of studenten die afstuderen na het volgen van een honoursprogramma talenten hebben ontwikkeld die relevant en nuttig zijn om succesvol te worden in maatschappij en wetenschap. De verwachting is dat zij opgeleid zijn tot creatieve en kritische wereldburgers met voldoende gereedschap om uit te groeien tot excellente professionals. Deze agenda voor de toekomst maakt inzichtelijk dat onderzoek naar het gereedschap dat nodig is om uit te kunnen blinken onze aandacht verdient.

Literatuurlijst

- CBS (2009). *Jaarboek onderwijs in cijfers*. Den Haag/Heerlen, 2009. www.cbs.nl
- Commissie Ruim Baan voor Talent (2004). *Advies Commissie 'Ruim baan voor talent'*. November 2004, Den Haag
- Commissie Ruim Baan voor Talent (2007). *Wegen voor Talent*. Eindrapport 2007. Den Haag
- Cosgrove J.R. (2004). The impact of honors programs on undergraduate academic performance, retention, and graduation. *Journal of the National Collegiate Honors Council*, 5 (2):45-53
- Dennison G.M. (2008). Honors education and the prospects for academic reform. *Innov High Educ*, 33: 159-168
- Eijl, van P.J., Wolfensberger, M.V.C., Cadée, M., Siesling, S., Schreve-Brinkman, E.J., Beer, W.M., Faber, G. & Pilot, A. (2003). Plusprogramma's als proeftuin. *IVLOS mededelingenreeks nr 69*. Universiteit Utrecht
- Eijl, van P.J., Wolfensberger, M.V.C., Tilborgh, van P.J. & Pilot, A. (2005). Honoursprogramma's in Nederland: resultaten van een landelijke inventarisatie in 2004. *IVLOS mededelingenreeks nr 77*. Universiteit Utrecht
- Eijl, van P.J., Wolfensberger, M.V.C., Schreve-Brinkman, L. & Pilot, A. (2007). Honours, tool for promoting excellence. Eindrapport van het project Talentontwikkeling in Honoursprogramma's en de meerwaarde die dat oplevert. *IVLOS mededelingenreeks nr 82*. Universiteit Utrecht
- Eijl, P.J. van, Reimer, P. & Renique, C. (2011). Werken aan excellentie. Van experiment naar cultuur-omslag. *THEMA, tijdschrift voor hoger onderwijs en management*, 2011(4): 10-15
- Gagné, F. (1991). Toward a differentiated model of giftedness and talent, in: N. Colangelo, G.A. Davis (ed.), *Handbook of gifted education*, Boston, Massachusetts: Allyn & Bacon
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: BasicBooks
- Groothengel, C. & Eijl, van P. (2008). Honoursprogramma's in het HBO – Inventarisatie 2007 (deel I) met een nadere verkenning (deel II). *IVLOS mededelingenreeks nr 85*. Universiteit Utrecht
- Heller, K.A. (2007). Scientific ability and creativity. *High ability Studies*, 18(2): 209-234
- KIA (2011). *Kennis en Innovatie Foto 2011*. Eerste voortgangsrapportage over de Kennis en Innovatie Agenda 2011-2020. www.kennisinnovatieagenda.nl/downloads/KIA_foto_2011.pdf (geraadpleegd op 13-03-2011)
- Lanier, G.W. (2008). Towards reliable honors assessment. *Journal of the National Collegiate Honors Council*, 9 (1): 81-149
- Long, B.T. (2002). *Attracting the best: the use of honors programs to compete for students*. Chicago, IL: Spencer Foundation. (ERIC Reproduction Service No. ED465355)
- Managers online (2011). www.managersonline.nl/nieuws/10628/war-for-talent-topprioriteit-ceo.html (geraadpleegd op 21-12-2011)
- Minne, B., Rensman, M., Vroomen, B. & Webbink, R. (2007). *Excellence for productivity?* www.cpb.nl/publicatie/excellence-productivity (geraadpleegd op 04-04-2011)
- Mönks, F.J. & Ypenburg, I. (1995). *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school*. Alphen aan de Rijn: Kluwer
- Mooij, T. & Fettelaar, D. (2010). *Naar excellente scholen, leraren, leerlingen en studenten*. ITS, Radboud Universiteit Nijmegen. www.onderwijsraad.nl (geraadpleegd op 03-05-2011)

- OECD (2010). PISA 2009 Results: *What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I)*. (online) <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en>
- PricewaterhouseCoopers International (2011). 14th Annual Global CEO Survey (2011). Growth reimagined – Prospects in emerging markets drive CEO confidence. (online) www.pwc.com/ceosurvey
- Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 53-92). New York: Cambridge University Press
- Rijksoverheid (2011). Naar de top: de hoofdlijnen van het nieuwe bedrijfsleven beleid. *Brief aan de Tweede Kamer*, 4 feb 2011. www.rijksoverheid.nl (geraadpleegd op 03-05-2011)
- Schreve-Brinkman, E.J. (2008). Honoursprogramma's en talentontwikkeling. Welke betekenis hechten maatschappelijk stakeholders aan talentontwikkeling? *IVLOS mededelingreeks 88*, Universiteit Utrecht
- ScienceGuide (2011). *Waar blijft talent als topgebied?* 28 maart 2011. www.scienceguide.nl/201103/waar-blijft-talent-als-topgebied (geraadpleegd op 03-05-2011)
- Shushok F. Jr., (2006). Student Outcomes and honors programs: A longitudinal study of 172 honors students 2000-2004. *Journal of the National Collegiate Honors Council*, 7 (2): 85-96
- Sternberg, R.J. (2003). WICS as a model of giftedness. *High Ability Studies*, 14, 109-137
- Veerman, C.P. et al. (2010). *Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel*. Ministerie OCW, Den Haag
- Visser, R.C. (2009). Trends in talentmanagement: Wetenschap en praktijk. *Develop*, 1:14-26
- Wolfensberger, M.V.C., van Eijl, J.P. & Pilot, A. (2004). Honours Programmes as Laboratories of Innovation: A Perspective from the Netherlands. *Journal of the National Collegiate Honors Council*, 14: 115-142
- Wolfensberger, M.V.C. (2011). Excelleren in Hoger Onderwijs en Samenleving: Een integratief model rondom uitmuntende prestaties. *Onderzoek van Onderwijs*, 3: 44-50
- Wolfensberger, M.V.C. & Jong, de N.A. (2011). *Excellentieprogramma's in het HBO, voorpublicatie*. www.hanze.nl/home/Studie+kiezen/Studievoorzichting/hanzehonourscollege/Lectoraat+Excellentie+in+hoger+onderwijs+en+samenleving/Onderzoek/
- Zeegers M., Barron D. (2009). Honours: a taken-for-granted pathway to research? *High Educ*, 57: 567-575

Lijst met afkortingen

EC(TS)	European Credit (Transfer System)
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
HBO	Hoger Beroeps Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroeps Onderwijs
Ministerie van OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
NCHC	National Collegiate Honors Council
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie
PABO	Pedagogische Academie voor het Basisonderwijs
PISA	Programme for International Student Assessment
OESO	Organisation for Economic Co-operation and Development
VWO	Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
WO	Wetenschappelijk Onderwijs

Geïnterviewde connaisseurs²

Christiaan van den Berg, Beleidsadviseur onderwijs VSNU (Vereniging van Universiteiten)

Erwin van Braam, Hoofd algemeen beleid HBO-Raad

Pierre van Eijl, Honorair onderzoeker Universiteit Utrecht en senior adviseur Adviespraktijk
Talentontwikkeling

Eelkje Meindertsma, Communicatie Sirius Programma

Marjolijn Vermeulen, Programmaregisseur bij Sirius Programma en Orion

Bastiaan van der Wulp, Informatie en Communicatie HBO-Raad

² Functies ten tijde van de gehouden interviews (maart 2010)

Bijlagen

Bijlage 1: inventarisatieschema

	Naam Hogeschool		
Naam programma			
Faculteit/opleiding			
Coördinator/Contactpersoon – website/contact			
Voor wie is het programma bedoeld			
Beschrijving/inhoud programma			
Doel/Missiestatement			
Onderwijsvorm			
Selectie			
Ingegaan per			
Duur programma			
Toetsing			
Honorering/Afsluiting			
Grootte programma (EC)			
Extra-curriculair/vervangend			
Aantal studenten dat participeert			
Aantal docenten dat meewerkt			
Max. aantal studenten			

Bijlage 2: Basic Characteristics of a Fully Developed Honors Program

(NCHC 2010, <http://www.nchchonors.org/basicchonorsprogramcharacteristics.shtml>)

Although no single or definitive honors program model can or should be superimposed on all types of institutions, the National Collegiate Honors Council has identified a number of best practices that are common to successful and fully developed honors programs.

1. The honors program offers carefully designed educational experiences that meet the needs and abilities of the undergraduate students it serves. A clearly articulated set of admission criteria (e.g., GPA, SAT score, a written essay, satisfactory progress, etc.) identifies the targeted student population served by the honors program. The program clearly specifies the requirements needed for retention and satisfactory completion.
2. The program has a clear mandate from the institution's administration in the form of a mission statement or charter document that includes the objectives and responsibilities of honors and defines the place of honors in the administrative and academic structure of the institution. The statement ensures the permanence and stability of honors by guaranteeing that adequate infrastructure resources, including an appropriate budget as well as appropriate faculty, staff, and administrative support when necessary, are allocated to honors so that the program avoids dependence on the good will and energy of particular faculty members or administrators for survival. In other words, the program is fully institutionalized (like comparable units on campus) so that it can build a lasting tradition of excellence.
3. The honors director reports to the chief academic officer of the institution.
4. The honors curriculum, established in harmony with the mission statement, meets the needs of the students in the program and features special courses, seminars, colloquia, experiential learning opportunities, undergraduate research opportunities, or other independent-study options.
5. The program requirements constitute a substantial portion of the participants' undergraduate work, typically 20% to 25% of the total course work and certainly no less than 15%.
6. The curriculum of the program is designed so that honors requirements can, when appropriate, also satisfy general education requirements, major or disciplinary requirements, and preprofessional or professional training requirements.
7. The program provides a locus of visible and highly reputed standards and models of excellence for students and faculty across the campus.
8. The criteria for selection of honors faculty include exceptional teaching skills, the ability to provide intellectual leadership and mentoring for able students, and support for the mission of honors education.
9. The program is located in suitable, preferably prominent, quarters on campus that provide both access for the students and a focal point for honors activity. Those accommodations include space for honors administrative, faculty, and support staff functions as appropriate. They may include space for an honors lounge, library, reading rooms, and computer facilities. If the honors program has a significant residential component, the honors housing and residential life functions are designed to meet the academic and social needs of honors students.

10. The program has a standing committee or council of faculty members that works with the director or other administrative officer and is involved in honors curriculum, governance, policy, development, and evaluation deliberations. The composition of that group represents the colleges and/or departments served by the program and also elicits support for the program from across the campus.
11. Honors students are assured a voice in the governance and direction of the honors program. This can be achieved through a student committee that conducts its business with as much autonomy as possible but works in collaboration with the administration and faculty to maintain excellence in the program. Honors students are included in governance, serving on the advisory/policy committee as well as constituting the group that governs the student association.
12. Honors students receive honors-related academic advising from qualified faculty and/or staff.
13. The program serves as a laboratory within which faculty feel welcome to experiment with new subjects, approaches, and pedagogies. When proven successful, such efforts in curriculum and pedagogical development can serve as prototypes for initiatives that can become institutionalized across the campus.

**Bijlage 3: Tien kernpunten van een volledig ontwikkeld honoursprogramma
(Van Eijl et al., 2007)**

1. Het honoursprogramma heeft een 'missie statement' dat uitgangspunt is voor de voorlichting, opzet, uitvoering en kwaliteitszorg van het honoursonderwijs.
2. Selectie van studenten op interesse voor het honoursprogramma, een actieve werkhouding en bovengemiddelde inhoudelijke capaciteiten.
3. Docenten die inspireren tot excellente prestaties, een diepgaande discussie stimuleren en een voorbeeldfunctie vervullen voor studenten.
4. Didactiek gericht op excellentie met uitdagende opdrachten van een hoog inhoudelijk niveau en divers in vormgeving met een nadruk op 'ontdekkend leren'.
5. Inhoudelijk verdiepend én verbredend programma-aanbod waarbij ook aandacht is voor leiderschaps-, communicatieve en sociale vaardigheden.
6. Waardering voor excellente prestaties en veel ruimte voor nieuwe ideeën en creatieve initiatieven van studenten; facilitering daarvan, vooral als die buiten de gebaande kaders vallen.
7. Veel aandacht voor feedback van docenten en medestudenten op individuele talentontwikkeling en persoonlijke ontwikkeling door het programma heen.
8. Studenten stimuleren elkaar ook via teamwerk, honours communities en extra-curriculaire activiteiten.
9. Voldoende omvang (minimaal 20%) van de opleiding, intensiteit en duur van het honoursprogramma zodat talenten zich echt kunnen ontwikkelen.
10. Een organisatie die specifiek het honoursprogramma ondersteunt met voldoende bestuurskracht en middelen en met een grote inbreng van studenten.

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

Kaart 1. Aanbod excellentieprogramma's op WO-instellingen (2009-2010)

Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

Deelresultaten van de landelijke inventarisatie 2009-2010

Marca Wolfensberger & Nelleke de Jong

2010

Inleiding

Deze inventarisatie is bedoeld om in kaart te brengen welke Honours programma's en excellentieprogramma's er in het collegejaar 2009-2010 op universiteiten in de bachelorfase zijn. Het is een vervolg op eerdere inventarisaties die zijn uitgevoerd, in 2004 (Eijl et al., 2005) en in 2002 (Eijl et al., 2003). Zo wordt inzicht verkregen in de ontwikkelingen die gaande zijn binnen universiteiten wat betreft excellentieonderwijs. Welke programma's worden aangeboden binnen universiteiten en waar worden zij door gekenmerkt? Hoeveel studenten nemen deel aan Honours programma's binnen universiteiten? Deze inventarisatie is bedoeld om op deze vragen een antwoord te geven en om een overzicht te geven van de Nederlandse situatie op het gebied van excellentieonderwijs, waarbij naast initiatieven die zijn ontplooid binnen instellingen ook twee interventies zijn gepleegd door het ministerie van OCW, namelijk het Ruim Baan voor Talent programma en het Sirius Programma. Dit rapport is een verkorte weergave van deze inventarisatie. Niet alle data zijn voor deze deelrapportage geanalyseerd en gerapporteerd. Een nadere studie van de gegevens is op aanvraag mogelijk.

Inventarisatie en methoden

Als definitie bij het inventariseren van excellentieprogramma's is gehanteerd dat het moet gaan om programma's die speciaal zijn ontwikkeld voor studenten die meer willen en kunnen dan het

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

reguliere programma hen biedt. Deze definitie was eerder gebruikt voor Honours programma's (Wolfensberger et al., 2003). In deze rapportage is het overkoepelende begrip excellentieprogramma's gebruikt om alle initiatieven mee te nemen. Het is nodig om deze definitie vast te houden, omdat er veel verschillen zijn tussen programma's wat betreft naamgeving en inhoud. In deze inventarisatie zijn projecten zoals een dubbele bachelorstudie of vrijblijvende extra vakken voor studenten dus niet meegeteld.

Alle excellentieprogramma's zijn geïnventariseerd op een aantal aspecten en alle WO instellingen in Nederland zijn meegenomen. Deze aspecten zullen hier kort worden besproken. Allereerst natuurlijk bij welke opleiding of faculteit het programma hoort en wie de coördinator of contactpersoon van het programma is. Ook is een beschrijving van de inhoud van het programma gevraagd: wat voor soort programma is het, wat wordt er aangeboden in het programma en waar gaat het inhoudelijk over. Daarmee wordt inzicht verkregen in de variëteit in programma's. De onderwijsvormen die in het programma aan bod komen en de organisatie van het programma zijn apart opgevraagd. Een onderscheidend aspect van excellentieonderwijs of onderwijs op maat is dat het anders is dan regulier onderwijs. Om dit onderscheidende aspect te kunnen analyseren is ook gevraagd naar onderwijsvormen (hoe wordt onderwijs aangeboden). Daarnaast is geïnventariseerd hoe groot het programma is (in studiepunten of EC) en of het programma extracurriculair is of een deel van het reguliere programma vervangt. Zo wordt duidelijk hoeveel belang er aan het programma gehecht wordt en hoeveel gewicht eraan gegeven wordt. Ook naar het doel en/of het missiestatement van het programma is gevraagd: wat wil men bereiken met het programma. De ingangsdatum en de

Tabel 1: aantal excellentieprogramma's op universiteiten, in 2009-2010, ingedeeld naar organisatie

	Universiteits- breed	Zelfstandige programma's per faculteit of departement	University Colleges	Overig
Erasmus Universiteit Rotterdam	1	5	-	-
Radboud Universiteit Nijmegen	1	-	-	-
RU Groningen	1	-	-	-
TU Delft	1	-	-	-
TU Eindhoven	1	-	-	-
Universiteit Leiden	1	-	-	-
Universiteit Maastricht	1	9	1	-
Universiteit Tilburg	1	4	-	-
Universiteit Twente	1	-	-	-
Universiteit Utrecht	1	11	2	2 Honours opleidingen
Universiteit van Amsterdam	1	-	-	-
Vrije Universiteit	1	-	1	-
Totaal	12	29	4	2
Totaal alle programma's				47

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

duur van programma's zijn geïnventariseerd. Ten slotte is gevraagd naar de manier van toetsing en de wijze waarop de afsluiting en honorering plaatsvindt.

Ook van de deelnemers aan de programma's zijn een aantal kenmerken geïnventariseerd. Allereerst voor wie het programma bedoeld is, dus welke kenmerken studenten moeten hebben om deel te kunnen nemen. Daaraan gekoppeld is gevraagd naar de manier waarop studenten geselecteerd en toegelaten worden tot programma's. Een belangrijk aspect van deze inventarisatie is het aantal studenten dat deelneemt aan excellentieprogramma's. In deze inventarisatie is gevraagd naar het aantal deelnemende studenten in het cursusjaar 2009-2010, zodat de programma's onderling te vergelijken zijn. Ook is gevraagd naar het aantal meewerkende docenten. Die informatie was echter niet altijd bekend doordat sommige programma's werken met wisselende docenten of docenten die af en toe een lezing geven, terwijl andere programma's compleet verzorgd worden door een groep vaste docenten. Informatie over de docenten komt daarom verder niet aan bod in deze inventarisatie.

De gegevens zijn verzameld tussen maart en juli 2010. Programma's die starten in september 2010 zijn niet in de telling meegenomen. Dit is belangrijk omdat er, mede door Sirius, ook programma's in ontwikkeling zijn en het dus een verschil maakt op welk moment in 2010 de programma's geteld zijn. De onderzoeksresultaten in dit rapport hebben daarom betrekking op het studiejaar 2009-2010. De gegevensverzameling heeft systematisch plaatsgevonden. Er is digitale informatie gezocht, via de websites van de universiteiten, zowel op centraal als op facultair niveau. Ook zijn officiële documenten geraadpleegd, zoals de aanvragen van universiteiten voor het Sirius Programma (Sirius Programma, 2010) en eerdere inventarisaties (Eijl et al., 2005; Eijl et al., 2003) waarmee de gevonden gegevens zijn vergeleken. Aanvullende informatie is verkregen middels telefonische of digitale vragenlijsten of interviews.

Door een systematische werkwijze is zo goed als mogelijk uitgesloten dat programma's over het hoofd werden gezien. Een volledige dekking van alle programma's kan niet worden gegarandeerd, omdat programma's niet altijd zichtbaar zijn. Ook kan de naamgeving van het programma niet duidelijk maken dat het om een excellentieprogramma gaat. Daarnaast kan binnen de universiteit op centraal of facultair niveau niet bekend zijn dat een programma bestaat, bijvoorbeeld omdat dit net is gestart.

In deze beperkte rapportage worden een aantal uitkomsten van deze inventarisatie besproken, waaronder het aantal en het soort programma's, de deelnemende studenten en kenmerken van de programma's.

Uitkomsten

In 2009-2010 boden van de 14 universiteiten 12 universiteiten één of meerdere excellentieprogramma's in de bachelorfase aan. De Open Universiteit neemt binnen de universiteiten een aparte plek in en Wageningen Universiteit heeft geen excellentieprogramma's in de bachelorfase fase (kaart 1). Vanwege de aparte positie die de Open Universiteit inneemt, is deze niet toegevoegd op de kaart.

Aantal en organisatie programma's

Qua opzet zijn de programma's erg verschillend. Tabel 1 laat per universiteit zien hoeveel en wat voor programma's er zijn. Een indeling is gemaakt tussen universiteitsbrede programma's, dus pro-

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

Tabel 2: Aantal Honours studenten in 2009-2010

	Aantal Honours studenten	Totaal aantal bachelorstudenten (VSNU, 2010)	%
Erasmus Universiteit Rotterdam	160	12128	1,32
Radboud Universiteit Nijmegen	220	13070	1,68
Rijksuniversiteit Groningen	225	20769	1,08
Technische Universiteit Delft	115	10812	1,06
Technische Universiteit Eindhoven	67	4970	1,35
Universiteit Leiden	380	12561	3,03
Universiteit Twente	8	5682	0,14
Universiteit Utrecht	1774	19895	8,92
Universiteit van Amsterdam	450	21161	2,13
Universiteit van Maastricht	958	10587	9,05
Universiteit van Tilburg	188	7027	2,68
Vrije Universiteit*	455	13695	3,32
Wageningen Universiteit	0	3225	0,00
Totaal	5000	155582	3,21

*) de studentenaantallen van het Amsterdam University College zijn bij de VU meegerekend.

gramma's die centraal geregeld zijn, zelfstandige programma's per faculteit of departement en de University Colleges.

De University Colleges en de Honours opleidingen zijn aparte opleidingen, met selectie aan de poort en een grootte van 180 studiepunten. De University Colleges bieden een breed liberal arts and sciences programma aan. De universiteitsbrede programma's zijn of interdisciplinair of hebben een overkoepelende functie. De zelfstandige facultaire of departementale programma's hebben een sterk disciplinaire component.

Hoewel deze tabel een goede indruk geeft van de programma's die aangeboden worden aan universiteiten, kunnen deze cijfers ook misleidend zijn. Dit komt doordat een aantal universiteiten hun programma centraal organiseert, met een interdisciplinair deel en een deel voor elke faculteit of voor elk departement. Dit betekent dat er veel meer variatie is dan in eerste instantie lijkt.

Vaak zijn programma's die eerst afzonderlijk bestonden, nu opgegaan in dit overkoepelende programma, dat dan fungeert als paraplu. Dit is het geval bij de UvA, VU, Universiteit Leiden, RU Groningen, Radboud Universiteit Nijmegen en TU Delft. Deze universiteiten bieden allemaal een programma aan met meerdere componenten, zowel disciplinair als interdisciplinair. Het universiteitsbrede programma van Universiteit Maastricht heeft een andere vorm. Dit MARBLE project

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

biedt studenten in verschillende deelprojecten vanuit faculteiten de mogelijkheid om ervaring op te doen met onderzoek vanuit de onderwijsvorm Research Based Learning. Dit MARBLE project wordt als één programma gezien, met verschillende deelprojecten en staat los van de 9 facultaire Honours programma's die de Universiteit Maastricht daarnaast nog heeft.

Wanneer al deze onderdelen van de programma's apart geteld zouden worden, zou natuurlijk een veel hoger aantal gevonden worden. Een nadere analyse van de ontwikkelingen door de tijd heen laat zien dat deze manier van organisatie van excellentieprogramma's betrekkelijk nieuw is. Veel van de programma's zijn in de afgelopen twee jaar in hun huidige vorm gestart en deze ontwikkeling is nog steeds gaande. Zo zijn niet bij elke universiteit alle faculteiten al betrokken en draait het programma nu met een aantal facultaire programma's en worden die de komende jaren uitgebreid. Deze verandering in organisatie van excellentieprogramma's komt voor een deel door het Sirius Programma. Universiteiten konden een instellingsbrede aanvraag doen voor subsidie voor hun excellentieonderwijs. Dit heeft ertoe geleid dat een aantal universiteiten ervoor gekozen heeft het instellingsbrede aspect op deze nieuwe en andere manier vorm te geven.

Daarnaast zijn er een aantal universiteiten die een instellingsbreed programma aanbieden voor al hun studenten, zonder daarbinnen disciplinele onderdelen aan te bieden. Dit zijn Universiteit Twente, TU Eindhoven, Erasmus Universiteit Rotterdam (Erasmus Honours Programme), Universiteit Utrecht (Descartes College) en Universiteit Tilburg (Honours Programme Tilburg).

Vier universiteiten bieden – soms naast instellingsbrede programma's – op zichzelf staande programma's aan per faculteit of departement. Dit zijn Erasmus Universiteit Rotterdam, Universiteit Maastricht, Universiteit Tilburg en Universiteit Utrecht (zie tabel 1).

Er waren in 2009-2010 vier University Colleges, één van de Universiteit Maastricht (UCM), één van de UvA en de VU samen (AUC), en twee van Universiteit Utrecht (UCU en Roosevelt Academy). Deze University Colleges bieden een internationale, interdisciplinaire liberal arts & sciences bacheloropleiding aan. Daarnaast biedt de Universiteit Utrecht nog twee zogeheten Honours opleidingen aan: Bestuurs- en Organisatiewetenschap en het Utrecht Law College.

De *University* Colleges gebruiken niet als enige de naam 'College'. Een aantal instellingsbrede programma's wordt *Honours* College genoemd. Universiteit Leiden en Universiteit Groningen gebruiken allebei deze naam voor hun programma. Het Honours College van Leiden bestaat uit tien Honourstrajecten, waarvan studenten er één kiezen. Dit is qua opzet dus vergelijkbaar met het Honours programma van de UvA en VU en ook met het programma van de Radboud Universiteit Nijmegen, dat Honours Academy genoemd wordt. Het Honours College van Groningen bestaat uit een verdiepend (disciplinair) en verbredend (interdisciplinair) deel dat gezamenlijk het programma maakt. Universiteit Utrecht heeft het Descartes College, een instellingsbreed programma dat bestaat uit vier cursussen, gericht op de wetenschap. Dit is dus een heel ander instellingsbreed programma dan de hiervoor genoemde colleges. Een aantal facultaire programma's van de Universiteit Utrecht heeft ook de naam 'College' gekregen, zoals het Van Humboldt College van Sociale Wetenschappen en het Honours College Geowetenschappen.

Veel disciplinele programma's heten Honours Programma, bijvoorbeeld de Honours Programma's van de bèta opleidingen aan de Universiteit Utrecht en de disciplinele programma's van de

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

Universiteit Maastricht. Andere programma's die ook de naam Honours Programma hebben, zijn instellingsbreed en gericht op alle studenten. Hierbinnen valt nog een tweedeling te maken. Aan de ene kant zijn er de programma's van Erasmus, Tilburg, Twente en Eindhoven, die een algemeen, interdisciplinair programma aanbieden aan hun studenten, soms naast andere programma's. Aan de andere kant zijn er de Honours Programma's van de UvA en de VU die meerdere onderdelen aanbieden. Studenten kunnen daarbij kiezen uit een interdisciplinair onderdeel of een facultair onderdeel. Naast het vaak voorkomen van de namen Honours Programma en Honours College hebben programma's allerlei soorten namen zoals Excellence Program, Topklas en Challenge Program. Qua doelstellingen verschillen de programma's minder van elkaar. Deze deelrapportage gaat echter niet in op dit aspect van de programma's.

Aantal deelnemende studenten

Tabel 2 laat zien hoeveel studenten er in 2009-2010 deelnamen aan Honours programma's. De aantallen zijn voor zover van toepassing per opleiding of faculteit bekend, maar om een overzichtelijke vergelijking mogelijk te maken, zijn de aantallen hier per universiteit genoemd. Opgemerkt moet worden dat de aantallen studenten op de instellingen niet altijd exact bekend waren. Dit komt ondermeer doordat de startmomenten en de momenten van afronding verschillen. Dit heeft consequenties voor de tellingen van het aantal deelnemende studenten. Het is daarnaast goed om op te merken dat bij Universiteit Utrecht, Universiteit Maastricht en de VU de studentenaantallen van de desbetreffende University Colleges zijn meegerekend.

Overige kenmerken

Alle programma's kennen een bepaalde vorm van selectie van studenten. De programma's zijn in de meeste gevallen bedoeld voor studenten die sterk gemotiveerd zijn, meer uitdaging zoeken en meer willen/kunnen dan de reguliere studie hen biedt. De woorden 'excellente studenten', 'talentvolle studenten' en 'de beste studenten' komen vaak voor. Sommige programma's richten zich expliciet op de top 5% of 10% van de studenten. Anderen zijn meer gericht op de studenten die een brede (intellectuele) belangstelling hebben of zich willen richten op hun persoonlijke ontwikkeling. In de selectieprocedures komen deze aspecten terug. Vaak wordt er geselecteerd op een combinatie van cijfers, motivatie (al dan niet verwoord in een brief) en een gesprek. Het cijfergemiddelde dat gehaald moet worden verschilt, een aantal programma's hanteert een minimum van een 7.0 en een aantal programma's stelt het gemiddelde op 7.5.

Qua grootte zijn er verschillen tussen de programma's. Veel programma's liggen dicht bij elkaar wat aantal studiepunten betreft, maar er zijn ook uitschieters. Een aantal programma's kent geen studiepunten toe. Programma's die hun belasting wel in studiepunten uitdrukken, variëren in grootte van 7 EC tot 180 EC (de University Colleges en Honours opleidingen). De meeste programma's hebben een grootte van 20-30 EC en zijn extra-curriculair. Het Honours College van de RUG is met 45 EC extracurriculair een uitschieter. Er zijn ook programma's waar naast extracurriculaire onderdelen ook vakken worden aangeboden die vervangend zijn voor reguliere onderdelen. De toetsing van studenten binnen de programma's gebeurt meestal door het beoordelen van verschillende

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

opdrachten. Binnen elk programma wordt deelname aan het programma na succesvolle afronding op een eigen manier gehonoreerd. Een aanbevelingsbrief, aantekening op het diploma, getuigschrift of Honours certificaat bij het diploma worden het meest genoemd. Over het aantal daadwerkelijk uitgereikte certificaten, getuigschriften etc. in 2010 wordt hier niet gerapporteerd. Vanwege de recente startdatum van veel programma's zal dit aantal nog gering zijn, met uitzondering van de University Colleges.

Conclusie

Excellentieonderwijs werd in het collegejaar 2009-2010 aan 12 van de 14 universiteiten aangeboden. Het excellentieonderwijs binnen universiteiten kent vele vormen. Zowel qua organisatie, naamgeving en inhoud is er veel variatie in programma's. Steeds meer universiteiten organiseren hun excellentieprogramma's centraal. Daarnaast zijn er universiteiten die alleen een universiteitsbreed programma aanbieden, of universiteiten waar de facultaire programma's zelfstandig bestaan. In deze deelrapportage wordt niet gerapporteerd over bijvoorbeeld doelstellingen, leerdoelen, doceerstrategieën, of eindproducten.

De variatie in vormen waarin de programma's bestaan, zowel tussen instellingen als daarbinnen, past bij het karakter van excellentieonderwijs dat vaak anders is dan het reguliere onderwijs en gericht is op talentontwikkeling en onderwijs op maat. De variatie kan het echter ook lastiger maken om de waarde van programma's te beoordelen en programma's te vergelijken en in het verlengde daarvan de Honours certificaten en getuigschriften. Het omschrijven van basiskennmerken van excellentieprogramma's zou dit op kunnen vangen. De verschillen in programma's, qua grootte en inhoud, kunnen voor werkgevers van belang zijn bij het beoordelen van de toegevoegde waarde van een Honours certificaat of getuigschrift. Een duidelijke omschrijving van het excellentieprogramma op het eindcertificaat lijkt daarom wenselijk.

Uit deze inventarisatie bleek dat in 2009-2010 iets meer dan 3% van de bachelorstudenten aan universiteiten deelnam aan een Honours programma. Het streefgetal van het Siriusprogramma is om 5 tot 10% van de studentenpopulatie deel te laten nemen aan een excellentieprogramma. Dat streefgetal is nog niet bereikt. De vraag is waar dit aan ligt. Worden er niet genoeg programma's aangeboden, of zijn studenten niet geïnteresseerd in deelname? Het zou ook kunnen dat de aangeboden programma's niet aansluiten bij de wensen van studenten. Daarop aansluitend is de voorlichting over de programma's van belang. Wordt studenten voldoende duidelijk gemaakt waarom zij mee zouden moeten doen met een excellentieprogramma? Is het doel van het programma helder, zowel voor studenten als voor docenten? De hoeveelheid informatie en de kwaliteit daarvan die op de websites van universiteiten en opleidingen staat over Honours onderwijs verschilt per opleiding. In deze inventarisatie is de voorlichting en werving van studenten verder niet onderzocht. Het zou interessant zijn om na te gaan hoe de voorlichting en werving voor de programma's gebeurt, om te kunnen zien of en hoe studenten worden bereikt en hoe dit verbeterd zou kunnen worden. Deze deelrapportage bouwt voort op eerdere studies en past in de nieuwe Nederlandse ontwikkelingen in het denken over excellentiebesteding in het hoger onderwijs en kan als aanzet dienen voor de ontwikkeling van een toekomstvisie.

Bijlage 4: Universitaire excellentieprogramma's in Nederland

Bronnen

- Eijl, P.J. van, M.V.C. Wolfensberger, M. Cadée, S. Siesling, E.J. Schreve-Brinkman, W.M. Beer, G. Faber & A. Pilot (2003) Plusprogramma's als proeftuin, met als bijlage een inventarisatie van plusprogramma's in Nederland. Utrecht: Universiteit Utrecht (IVLOS-mededeling 69)
- Eijl, P.J. van, M.V.C. Wolfensberger, P.J. van Tilborgh & A. Pilot (2005) Honoursprogramma's in Nederland. Resultaten van een landelijke inventarisatie in 2004. Utrecht: Universiteit Utrecht (IVLOS-mededeling 77)
- Sirius Programma (2010). Sirius programma: excellentie in het hoger onderwijs. (Online) www.siriusprogramma.nl [ingezien op 01-03-2010]
- Wolfensberger, M.V.C., P.J. van Eijl & A. Pilot (2003) Universitaire Honours Programma's en hun innovatieve functie. Tijdschrift voor Hoger Onderwijs 2(2), 85-102
- Wolfensberger, M.V.C. (2010) Excellentie is mensenwerk. Rede uitgesproken bij lectorinstallatie Lectoraat Excellentie in Hoger Onderwijs en Samenleving, Hanzehogeschool Groningen. (Online) www.hanze.nl/excellentie [ingezien op 28-10-2010]

